

Türü : Araştırma Makalesi
Konusu : Siyasi Bilimler
Gönderilme Tarihi : 29 Mart 2022
Kabul Tarihi : 11 Eylül 2022

DEVHATÜ'L-MEŞÂYİH ADLI ESERDE ADI GEÇEN OSMANLI ŞEYHÜ'L-İSLAMLARININ BİYOGRAFİLERİ (XV-XVII. YÜZYILLAR)

Biographies Of The Ottoman Seyhü'l-Islams Mentioned In Devhatu'l-Meşâyih (XV-XVII Centuries)

*

ALPER YILDIRIM

(ORCID: 0000-0002-9955-7989)

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Yıldırım, Alper, “Devhatü'l-Meşâyih Adlı Eserde Adı Geçen Osmanlı Şeyhü'l-İslamlarının Biyografileri (XV-XVII. Yüzyıllar)”, *BENĞİ: Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 5 (2022), Sayı: 2, ss. 236-291.

Apa: Yıldırım, A. (2022). “Devhatü'l-Meşâyih Adlı Eserde Adı Geçen Osmanlı Şeyhü'l-İslamlarının Biyografileri (XV-XVII. Yüzyıllar)”. *BENĞİ: Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 5 (2022), Sayı: 2, ss. 236-291.

Özet

Devhatü'l-Meşâyih, Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi'nin yazmış olduğu Osmanlı Şeyhü'l-İslamlarının biyografilerinden oluşan bir eserdir. Eser ilk Osmanlı Şeyhülislamı kabul edilen Molla Fenari'den başlatılmıştır. Rusumat Muhasebecisi Rifat Efendi tarafından eklenen zeyl ile 1863-1865 yılları arasında görev yapan Şeyhülislâm Ömer Hüsameddin Efendi'ye kadar, toplam 108 Şeyhülislamın biyografilerini içerir.

Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi, Şeyhülislamların soy bilgilerini, doğum yerleri ve doğum tarihlerine ait bilgileri ve eğitim hayatlarını olabildiğince ayrıntılı bir şekilde vermiştir. Bunların yanı sıra Şeyhülislamların hangi zaman aralığında ve hangi görevlerde buldukları, hayatlarının ileri safhalarında ne ile meşgul oldukları, vefat yeri ve sebebi dahil her türlü bilgiye ulaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Şeyhülislamların yazdığı eserler de verilmiş olup şiir ile ilgilenen

*Alper Yıldırım, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Mezunlu, mansurney@hotmail.com.

BENĞİ
DÜNYA YÖRÜK-TÜRKMEN ARAŞTIRMALARI DERĞİSİ

Bengi World Journal Of Yoruk-Turkmen Studies

Yıl: 5, Sayı: 2
(Eylül 2022)

Şeyhülislamlara ait şiirlerinden küçük örneklere de yer vermiştir. Eserde Şeyhülislamlar anlatılırken devrin tarihi olayları, yaşanan sıkıntılar, Yeniçeri isyanları ve diğer ayaklanmalarla ilgili birtakım bilgiler de verilmiştir.

Satır aralarında devrin iç çekişmeleri de yer almıştır. Devlette görev almayan müellif, hadiseleri aktarırken oldukça tarafsızdır. Müstakimzâde, eseri yazarken süslü ve ağır bir dil kullanmıştır. Uzun cümleler ile abartılı ve şiirsel anlatımı dikkat çekmektedir. Eserin kenarlarına, eser içerisinde vermeyi düşünmediği veya sonradan yapmak istediği eklemeleri de derkenar olarak düşmüştür.

Bu makalede Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi'nin "Devhatü'l-Meşayih", adlı eseri çalışmanın temelini oluşturmuştur. "Devhatü'l-Meşayih" eseri ile beraber eser ile ilgili farklı yazarlara ait olan zeylerden de yararlanılmıştır. Ayrıca konu ile ilgili araştırma eserleride incelenmiştir. Osmanlı dönemi şeyhülislamlarının görevleri, uygulamaları ve diğer hususlarıyla ilgili bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şeyhülislam, Biyografi, Müstakimzâde, Meşihât,

Abstract

Devhatü'l-Meşayih is a work consisting of biographies of Ottoman Şeyhü'l-Islams written by Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi. The work was started from Molla Fenari, who was accepted as the first Ottoman Shaykh al-Islam. It includes the biographies of a total of 108 Shaykh al-Islams, from the addendum added by Rusumat Accountant Rifat Efendi to Şeyhülislâm Ömer Hüsameddin Efendi, who served between 1863-1865.

Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi gave as much detail as possible about the genealogical information of the Şeyhülislams, their places of birth and dates of birth, and their educational life. In addition to these, it has been tried to reach all kinds of information, including the time period and the duties of the Shaykh al-Islams, what they were busy with in the later stages of their lives, the place and cause of death. In addition, the works written by Şeyhülislams are also given and small examples of the poems of Şeyhülislams who are interested in poetry are included. While the Şeyhülislams are explained in the work, some information about the historical events of the period, the troubles experienced, the Janissary revolts and other uprisings are also given.

There were also internal conflicts of the period between the lines. The author, who does not take office in the state, is quite impartial while conveying the events. Müstakimzâde used an ornate and heavy language while writing the work. His exaggerated and poetic expression with long sentences attracts attention. The additions that he did not intend to include in the work or that he wanted to make later, were also added to the edges of the work.

In this article, Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi's work named "Devhatü'l-Meşayih" formed the basis of the study. Along with the work "Devhatü'l-Meşayih", addendums belonging to different authors related to the work were also used. In addition, research works related to the subject were also examined. Information about the duties, practices and other aspects of the sheikh al-Islams of the Ottoman period is given.

Key Words: Şeyhülislam, Biography, Mustakimzade, Meşihat.

Giriş

Sözlük manası “yaşlı kimse, reis, bilge” anlamlarındaki şeyh ile İslâm kelimesinden oluşan Şeyhülislam tabiri, İslâm dünyasında önde gelen ulemâ ve sûfilere verilen bir şeref unvanı olarak X. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. Daha sonra ise “âlimlerin en kıdemlisi, reisi” mânasını kazanmıştır (Devellioğlu, 1995: 995; İpşirli, 2010: 91). Bu kavram Osmanlılar zamanında dini meselelerle şeriat mahkemelerine bakan en yüksek rütbeli din adamını tanımlamak için kullanılmıştır (Devellioğlu, 1995: 996).

Osmanlı Devleti’nde, şeyhülislâmlığın kuruluş tarihi ve bu makama ilk defa kimin tayin edildiği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Molla Fenârî’nin 1425’te Bursa müftülüğüne tayin edilmesi, Osmanlılarda müftülük ve şeyhülislâmlığın başlangıcı kabul edilmektedir (İpşirli, 2010: 92).

Osmanlı Devleti’nde şeyhüislamlık, ilmiye teşkilatının bir parçası olup, teşkilatın başında bulunan şahıs şeyhülislam unvanını kullanılmıştır. Konuyla ilgili kaynaklarda, İslam topluluklarında dini anlamda fetva verebilen en yüksek mertebedeki âlime şeyhülislam unvanının verildiği bilinmektedir. Osmanlı Devleti, henüz bir ilmiye teşkilatına sahip değilken, fetva makamı olarak “müftü” tabirini kullanmaktaydı.

Şeyhüislamlar görevlendirileceği zaman, önce saraya ya da Babiâli’ye davet edilirdi. Kabul edilen adaylar, padişah tarafından bizzat bu iş ile taltif edilirdi. Adaylar bu teklifi kabul ettikten

sonra kendisine *ferve-i beyza* (beyaz kürk) denilen şeyhülislamlık libası giydirilirdi. Tayini takip eden günlerde toplanan divana Şeyhülislam da gelirdi. Önce Divan önündeki bahçede sultanı karşılar ardından Divanın huzurunda elini öperdi. Bu merasimde Şeyhüslama bir kürk daha hediye edilirdi (Sarıkcıoğlu, 1982: 202).

“Müfti’l-Enâm” da denilen Şeyhülislâm’ın aslı görevi, ister devlet idaresinde olsun, ister tebaadan biri olsun fetva gerektiğinde kendisi lehinde veya aleyhinde kanun koyacak bir makamdan oluşmaktadır. Burada verilen fetvalar, günlük hayatı etkilediği gibi bir padişahın geleceğiyle ilgili kati kararları dahi alabilecek kudrette hususlar olabilmekteydi. Örfе dayalı kanunnamelerin şeriata uygun olup olmadığı şeyhüslamların vereceği beyanlara bağlı olduğu gibi, hukukun adil bir şekilde tebaaya uygulanması da yine bu adaletin bir parçasıydı (Arı, 1994: 170). Başka bir kaynakta “Müfti’l-Enâm”ın anlamı şu şekilde verilmiştir. “Müşkili çözen ise sa’y, himmet ve kerem ile konuyu araştırıp hükmü ortaya koyacak, yani fetvâ verecek olan müftü dir. Bu sebeple müftülere eskiden, halkın müşkilini çözen anlamında müfti’l- enâm denilmiştir.” (Eliaçık, 2012c: 9).

Şeyhülislamlık kurumlar için olduğu kadar, ahali için de aynı kuvvet ve kudreti temsil etmekteydi. Belirli bir dönemde Divan-ı Hümayun’un üyesi de olmuş olan şeyhüslamların atanmaları kadılık tevcihi ile başladığı için kadınların atanması, mülazemet verilmesi ve sair işlerde kadının görev kapsamını aşan olaylarla ilgili hüküm verilmesi hep şeyhülislamın görevleri arasında bulunmaktaydı. 19. yüzyılın başlarında çokça kullanılan meşveret meclislerinde sıklıkla şeyhüslamlara yer verilmiş olması, kurumun giderek daha önemli bir mevkiye geldiğinin bir göstergesidir (Okumuş, 2013: 389-390).

Kadılar yanında müftü, müderris gibi hem din hem de eğitimle ilgili kurum ve kuruluşlara yapılacak olan tayin ve atamalar şeyhülislamın yetkisi dâhilinde olduğu için hiç kimse onun vereceği beratı iptal edemeyeceği gibi, çıkarılan fetvalara da karşı gelinemezdi (Arı, 1994: 173).

Toplum üzerindeki etkisi kadar, devlet içerisindeki etkisi de büyük olan Şeyhüslamların eğitimi ve devlet kademelerindeki yükselişlerinin bir disiplin içerisinde olduğu söylenebilir. Şeyhüslamlar sıkı bir medrese eğitimi alırlardı. Müderrisliğe getirilecek mülazimler belli bir zaman bekleyerek rüus sınavına girer *hariç* rütbesini alanlar, İstanbul Rüusu diploması aldıktan sonra düşük dereceli medreselerde görev yaparlardı. Buralarda kazandıkları tecrübe sayesinde daha sonra Süleymaniye, Sahn-ı Semân gibi daha üst dereceli medreselerde görevlendirilirdi.

BENĞİ
DÜNYA YÖRÜK-TÜRKMEN ARAŞTIRMALARI DERĞİSİ

Bengi World Journal Of Yoruk-Turkmen Studies

Yıl: 5, Sayı: 2
(Eylül 2022)

Osmanlı'da ilerleyen süreçte müderrislik görevi bir rütbe haline getirilmiş; müderrislik payesi, bazı şeyhülislamlara daha küçük yaşlardan itibaren verilmeye başlanmıştır. Böylece, ilmî hiyerarşiye uyulmaksızın terfi, ilerleme, ölçme ve değerlendirme yapılması gibi olaylara sıklıkla yer verilmektedir. Örneğin Dürrizade Ataullah Efendi altı yaşında, Salih Efendizade Mehmed Emin Efendi on beş yaşında, Mustafa Aşir Efendi on altı yaşında, Mekkizade Mustafa Asım Efendi on üç yaşında, Âtîfzade Ömer Hüsameddin Efendi on beş yaşında müderrislik sınavlarını geçerek müderris unvanı almışlardır (Ertan, 1990: 108).

Şeyhülislamlar genel olarak müderrislik vazifesinden sonra Kadılığa geçmişlerdir. Bu görevde de önce küçük kazaların kadılığına oradan da adına Mahreç Mevleviyeti denilen kadılıklara getirilirlerdi. Söz konusu kadılık merkezleri; Kudüs, Halep, Eyyüb, Selanik, Yenişehir, Fener, Galata, İzmir, Sofya ve Trabzon idi (Ertan, 1990: 108). Bilad-i Hamse Mevleviyeti denilen Edirne, Bursa, Şam, Mısır Filibe mevleviyet kadılıklarından sonra kadılıkta en üst yerler İstanbul, Mekke ve Medine Kadılığıydı (Ertan, 1990: 108). Şeyhülislamlar bu silsileyi bazen hızlıca geçmiş ve bazen de alt görevde çalışırken üst kadılıkların payelerini almaktaydılar. Mertebe bakımından İstanbul Kadılığı'ndan sonra Kazasker gelmekteydi. Kazasker, Daire-i Meşihatteki iki büyük mevkiden biri, tarik-i ilmiyenin en büyük payesi demektir. Kazasker onaltıncı yüzyılın yarısına kadar devam eden en büyük rütbedir. Bu tarihten sonra Şeyhülislamlık kazaskerliğin önüne geçmiştir (Ertan, 1990: 109).

Bu şekilde yetişen şeyhülislamlar hakkında Devhatü'l-Meşayih'te geniş bir yelpaze çizildiği görülmektedir. Devhatü'l Meşayih adlı eserde genel olarak XV-XVII. yüzyıl şeyhülislamlarının portrelerine yer verilmiştir. Şeyhülislamlığın ilk temsilcisi olan Molla Fenari'den, son temsilci Medeni Mehmet Nuri Efendi (1920 - 1922)'ye kadar Osmanlı Devleti'nde 174 şeyhülislam görev yapmıştır. Müstakimzâde'ye ait olup asıl adı *Devba-i Meşâyih-i Kibar* olan *Devhatü'l-meşâyih*'in İstanbul kütüphanelerinde birçok yazma nüshasını bulmak mümkündür. Bu yazmaların derkenarlarında şeyhülislamın tayin edildiği vazifelere dair anekdotlara yer verildiği belirtilmektedir. Bu nüshalardan biri İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY., nr. 1878'de yer alır (İpşirli, 1994a: 229). Diğer nüshalar hakkında bilgilere ulaşamamıştır. Ayrıca Devhatü'l-Meşayih eserinin birden çok yazara ait farklı zeylleri de bulunmaktadır. Bu zeyllerden bir tanesi Tanzimat devri biyografi yazarlarından olan ve Topal lakaplı Rusumat Muhasebecisi Ahmet Rıfat Efendi'ye aittir. Ahmet Rıfat Efendi'nin eserleri arasında "*Devhatü'l-Meşâyih maa Zeyl*" önemli bir yer tutmaktadır. *Devhatü'l-meşâyih* adlı eserde var olan eksiklikleri tamamlamak üzere yazılmıştır. Bu

zeyl için pek çok zeylden faydalandığı anlaşılmakta olmasına rağmen, bunlardan sadece Müstakimzade ve Ayıntabi'den bahseder *Devbatü'l-meşâyih maa zeyl* adlı eser incelendiğinde, Ahmet Rıfat Efendi'nin Müstakimzade'ye göre daha yalın bir usluba sahip olduğu görülür. Müstakimzade'nin *Devbatü'l-meşâyih*'te verdiği biyografilere nazaran Ahmet Rıfat Efendi'nin *Devbatü'l-meşâyih maa zeyl*'de sunduğu biyografiler daha kısadır. Müstakimzade'nin eserinde derkenarlar düşölmek suretiyle verilmiş olan ilaveler (tarih mısraları ve şecereler) Ahmet Rıfat Efendi'nin zeylinde yer almaz (İpşirli, 1994a: 229; Çift, 2006: 191; Beyhan, 2008: 104).

Ahmet Rıfat Efendi'nin zeylinin haricinde Müstakimzade'ye ait esere başka müellifler tarafından da birkaç zeyl yazıldığı görölmektedir. Bunlar arasında Mehmed Münib Ayıntabi, Süleyman Faik ve Mektübizade Abdölaziz Efendiler sayılabilir. Münib Mehmed b. Mehmed Ayntâbi tarafından yazılmış olan *Zeyl-i Devbatü'l-Meşâyih-i Kibâr* adlı eseri Süleymaniye Ktb. nr. 241/4, 251/4'de yer almaktadır (İpşirli, 1994a: 230).

Bağdadlı Vehbi Efendi nüshası ise Süleymaniye Ktb., nr. 1148/4'te yer almaktadır. Eser Müstakimzâde'nin aynı adla yazmış olduğu eserine 1807'ye kadar gelen bir ek olarak kaleme alınmıştır. 1788-1806 yılları arasında görev yapan 6 Seyhülislâm'a ait biyografileri içerir.

Süleyman Faik tarafından yapılmış olan, *Zeyl-i Devba-i meşâyih* adıyla neşredilmiştir. Eser Süleymaniye Ktp., Ali Emiri, nr. 1085'te yer alır (İpşirli, 1994a: 230). Bu eser ayrıca *Hüseyn Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları, S.H.M.H.K.Yaz. 201*'de bulunmaktadır. Bu eserde 1807-1828 yılları arasında şeyhülislâm olan 10 kişinin biyografisine yer verilmiştir.

Üsküdar Hüdâyî Dergâhı haziresinde medfun âlim ve müelliflerden biri olan ve 1863'te Evkaf-ı Hümâyûn müfettişiliği yapan Mektübizâde Abdölaziz Efendi eserini *Terâcim-i Ahvâl-i Ulemâ ve Meşâyih* adıyla yazmıştır. Bu eser *Devbatü'l-meşâyih'in son zeyli* olarak bilinmektedir. Zeyl 1832-1862 yılları arasına isabet eden şeyhülislamların biyografilerini içermektedir (Heinkel, 2005: Önsöz). Bu eser Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, nr. 2267'de bulunmaktadır (İpşirli, 1994a: 230).

1. Mustakîmzâde Süleyman Saadettin Efendi

Müstakimzâde'nin Hicri Recep 1131/Mayıs-Haziran 1719 doğmuş olduğu kabul edilmektedir. İstanbul'da Atikali Paşa semtinde dünyaya gelmiştir (Heinkele, 2005: 5). Babası, Bayezit'teki Sadrazam Seyyid Hasan Paşa Medresesi müderrislerinden, Şam ve Edirne kadılıklarında bulunan Mehmed Emin Efendi'dir (Yılmaz, 2006: 6).

Müstakimzâde'nin, anne tarafının soyu Sultan II. Mehmet'in saltanat yıllarına (1451-1481) kadar uzanır. Ancak kendisi annesi yerine babaannesinin ait olduğu Şeyh Şaban'ın aile adını kullanmayı tercih etmiştir. Ailenin diğer kollarından birini ise ilk manevi piri olan Halveti Şeyhi Mehmed Salih b. Şeyh İsa es-Sahvi (Öl. 1173/ 1759) ile olan akrabalığına dayandırır (Heinkele, 2005: 6, 12).

Büyük babası Mehmed Müstakim Efendi'dir (Öl. 29 Haziran 1712). Mehmed Müstakim Efendi Anadolu eşrafındandı. Müderris, molla, Mekke mollası olmuştur. Emir Buhari'de defnedilmiş olup, salih, yumuşak huylu ve fakir bir kimse olduğu belirtilmektedir (Süreyya, 1996: 1218).

Müstakimzâde, babasının yanısıra Fatih Camii imamı Seyyid Yusuf Efendi, Yemliha Hasan Efendi, Hanif İbrahim Efendi, Abbas Vesim Efendi gibi alimlerden aldığı dersler ile Arapça, Farsça öğrendi. Osmanlı yazı sanatını da Eğrikapılı Mehmed Rasim ve Fındıkzade İbrahim Efendi ile Katibzade Mehmed Refii efendilerden öğrendi (Yılmaz, 2006: 114). 1143/1730 senesinde Mustafa Feyzi Efendi'nin "ser-i atibba-i hasse mülazemet"ini kazanmasıyla müderris olma dileğine ulaşmak için ilk adımı atmıştır. Mülazemetlik icazetini Şeyh Mehmed Mirazade Efendi'nin şeyhülislam makamına yükselişi sebebiyle (11 yaşındayken) yazdığı bir yazıyı müftüye sunmasıyla elde etmiştir. Silsileye bakılacak olursa mülazemetlik payesi daha büyük yaşlarda alınabilmekteydi. Bu sebeple Müstakimzade döneminde çoğu zaman rüşvet ve destek gördüğü şeklinde ithama maruz kalmıştır (İpşirli, 2006: 538). Müstakimzâde'nin eğitim hayatının kalan kısmını Fatih Camii İmamı Seyyid Yusuf Efendi'den usul-i fikh ilmi ve kuran okuma dersleri olarak sürdürmüştür (Yılmaz, 2006: 114). Müstakimzâde eğitiminde kendisini aile geleneğine karşı yükümlü hissetmiştir. Bu nedenle Müstakimzâde kendisini tarikatlara bağlı görmüştür. Hem babası hem de büyükbabası Kadiri ve Nakşibendi Şeyhleriyle yakın ilişki içerisinde bulunmuştur. Babası 7-8 yaşlarındaki Müstakimzade ile beraber Şeyh Mehmed Emin Tokadi'nin akrabası olan Şeyh Seyyid Ebu Bekir Efendi'yi ziyaret ederdi. Bu sebeple daha sonra Nakşibendi şeyhi Mehmed Emin Tokadi'ye intisap etmiş ve yedi yıllık hizmeti sırasında ondan hadis dersleri almış ve Nakşibendi olmuştur (Süreyya, 1996: 1152). Müstakimzâde, Tokadi'ye bağlanmadan önce Halvetiye'ye alınmasını sağlayan Şeyh Mehmed Salih es-Sahvi'nin öğrencisiydi. Bu karşılaşma henüz 17 yaşındaki Müstakimzâde'nin gerek ruhi yaşantısına gerekse bilim kavrayışına yön verici ve hayatının kalan kısmında iz bırakıcı olmuştur. Müstakimzâde'nin neyi ve nasıl yapacağını öğrenmiş olması onu bu yola yönelten adama karşı ömür boyu minnet ve hürmet duymasını sağlamıştır.

Müstakimzâde kendisini hiçbir topluluğa ait hissetmemiştir. Ailesinden dolayı kendisine duyduğu güven ve çok yönlü aklı, onu çağdaşlarından farklı bir konuma itmiştir. Buna rağmen Tokadi'yle olan hoca öğrenci ilişkisi ona özeleştiriyi yapmayı da öğretmiştir. Müstakimzâde Tokadi'nin ölümüne kadar onun en sevdiği öğrencisi oldu. Şeyhi onun öğretilerini Müstakimzâde'nin sürdürmesini bu sebeple istemiş olmalıdır. Şeyhinden *Varikal*'ı almış olan Müstakimzâde, şeyhinin aynı zamanda manevî mirasçısı da olmuştur (Heinkele, 2005: 24).

1745 yılında müşşidinin ve öz annesinin vefatı sebebiyle ye'se düşerek sağlığına iyi geleceği düşüncesiyle Bursa'ya taşınmıştır. 1751 yılında ise Seyyid Murtaza Efendi'nin şeyhülislamlığı döneminde müderrislik imtihanına girmiş olsa da, sakalı bahane edildiğinden imtihandan başarısız olmuştur (Yılmaz, 2006: 114).

Bazı kaynaklarda, Müstakimzâde Efendi'nin hiçbir eserinde doğrudan dönemine ait hadiselerden bahsetmediği ve hatta içeride ve dışarıda olup bitenlerin müellifi ilgilendirmediği belirtilmektedir (Heinkele, 2005: 4). Oysa ki, eserin içeriğine bakıldığında 32. Şeyhülislam olarak geçen Bahai Mehmet Efendi zamanında İngiltere konsolosuyla şeyhülislamın yaşadığı problemler, Hocazade Mesud Efendi'nin Boynu Eğri Mehmed Paşa ile ilgili verdiği bilgiler, şeyhülislam Yahya Efendi zamanında "Mere Vakası" olarak anılan hadiselerle ilgili verdiği bilgiler gözönüne alındığında, Müstakimzadenin devrinin olaylarına o kadar da ilgisiz olmadığı anlaşılmaktadır.

Devhatü'l-Meşayih, Müstakimzade tarafından 40 yaşındayken yazılmıştır. Başyapıt olarak nitelenen bu eser şeyhülislamlar ile ilgili bir biyografi derlemesidir. Müellif bu eserden önce teoloji, felsefe ve edebi konulu risaleler de yazmıştır. Müstakimzâde'nin en erken tarihli yazısı ise 18 yaşında (1150/1737) yazdığı Allah'ın isimleriyle ilgili bir tefsirdir (Tolasa, 1986: 363; Heinkele, 2005: 25-26).

2. XV. Yüzyıl Şeyhülislamları

Fatih Sultan Mehmed zamanına kadar müftülerin görevlendirildiği Osmanlı meşihat sisteminde, teşkilat kanunnamesi hazırlanırken şeyhülislam unvanına yer vermiş ve bu unvan ulemanın başı olarak zikredilmiştir. Bu durum şeyhülislamlık makamına resmi bir nitelik kazandırmış olup, bu tarihten sonra müftüler şeyhülislam olarak anılmaya başlanmıştır (İpşirli, 2010: 92).

Şeyhülislamlık müessesesinin ilk defa hayata geçirildiği bu yüzyılda toplam 7 kişi görev yapmıştır. Bunlardan biri olan Molla Gürani, şeyhülislamlık görevinin yanısıra padişah hocası da

olmuştur. Onun akabinde göreve getirilen Molla Abdülkerim Efendi, ilk devşirme şeyhülislamdır. Yüzyılın önemli müftülerinden biri olan Efdalzâde Hüseyin Efendi ise şeyhülislamlık vazifesine kazaskerlikten gelen ilk kişidir.

1425 yılında ortaya çıktığı farz edilen şeyhülislamlık, aslında bir fetva makamı olarak düşünülmüş ve kabul görmüştü. Bununla beraber ilk dönem yani Sultan II. Murat ve Fatih Sultan Mehmed dönemi şeyhülislamları gerçekte birer müftü olarak tayin edilmişti. Kazaskerliğin ve kadılığın kurulmuş olmasına rağmen müftülük makamının ortaya çıkışı ise Rafizî hareketinin genel bir tehdit halini almasından sonra olmuştur.

Şeyhülislamlığın ortaya çıkışıyla alakalı ileri sürülen bir diğer görüş ise; “papalık” konumuna atfen “büyük halife” olarak kabul edilebilecek ve bu iki kurumu siyasi olarak dengeleyecek yeni bir kuruma olan ihtiyaç idi. Bu fikir esasen Osmanlılara ait değildi. Bu fikrin bir batılı olan Bertrandon de la Broquiere’nin Sultan II. Murad’ı ziyareti esnasında ortaya atılmış olduğu ileri sürülmektedir (İpşirli, 2010: 92).

Bu görüşe göre aynı dönemde vazifeye tayin edilen ve literatürde *Molla Fenâri* (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 3-5) olarak tanınan *Şemseddin Muhammed bin Hamza bin Muhammed İbnu'l-Fenârî er-Rûmî*’nin de doğrudan şeyhülislam değil, müftü olarak tayin edilmiş olduğu anlaşılmaktadır (İpşirli, 2010: 92).

Molla Fenari, Safer 751 (Nisan 1350) senesinde dünyaya gelmiştir. Fakat doğum yeri hakkında kesin bir bilgi olmamakla beraber, Fenar Köyü’nde doğduğu hakkında bilgiler mevcut olup, bu köyün Maveraünnehir bölgesindeki mi veya Bursa civarında İnegöl ile Yenişehir yakınındaki Fenâr köyü mü olduğu kesinlik kazanmamıştır. Molla Fenari, Fenari adını babasının fencilik mesleğiyle ilgili olmasından dolayı almıştır (Aydın, 2005: 245). Molla Fenari’nin 750-834/1350-1431 yılları arasında yaşamış olduğu göz önüne alınırsa, bu dönemin Osmanlıların siyasi yönden sınırlarının genişlerneye başladığı bir döneme rastladığını söylemek mümkündür. Fenari, Orhan Gazi, I. Murat, Yıldırım Bayezid, Çelebi I. Mehmed ve II. Murat dönemlerini görmüş ulema reislerinden biridir (Aşkar, 1997: 385). Yetişme döneminde diğer İslam devletlerinde de önemli bilginlerden Fahreddin Razi, Sadeddin Taftazani, Seyyid Şerif Cürcanı gibi isimler kendi ekollerini kurmuşlardı. Fenari, bu âlimler arasından özellikle Sadeddin Taftazani’den etkilenmiştir. Müderrislik dönemlerinde onun eserlerinin Osmanlı medreselerinde okutulması için özel bir gayret sarfetmiştir. Bununla beraber Osmanlı ilim dünyasına ve medreselerine etki eden ekollerden biri de Fahrettin Razi’dir. Razi ekolünü medrese sistemine yerleştiren kişinin ise Molla

Fenari'nin olduğu söylenmektedir. Bu sayede Osmanlı ilim hayatında nakli ilimler yanında akli ilimlerin de okutulmasına başlanılarak ilmi seviyenin yükselmesi sağlanmıştır (Aşkar, 1997: 386).

Fenari, Mevlana Alaaddin Esved ve Şeyh Cemaledin Aksarayı gibi Razi ekolünden gelen âlimlerden de eğitim almıştır. Kendini yetiştirmek için Mısır'a gitmiş ve Şeyh Ekmeleddin'in öğrencisi ve yardımcısı olmuştur. Bir süre sonra Anadolu'ya dönen Fenârî, Karaman'a uğramıştır. Burada Karaman Bey'i Alaaddin Ali Bey ve oğlu Mehmed Beyle tanışmış dost olmuştur. Bursa'ya geldiğinde I. Murat (ö. 791/1389) onu Orhan Câmîine tayin eder. Bu görevi sırasında Çandarlı Halil Paşa'nın iltifatını kazandığı için Manastır Medresesine müderris olur. Yıldırım Bâyezid döneminde Bursa kadısı tayin edilir. Molla Fenârî, Bursa'nın Timur tarafından işgaline kadar kadılık görevine devam eder. İşgal sonrası Karaman'a gitmiş ve on yıl kalmıştır. Şeyh Bedreddin isyanı sırasında 821/1418 yılında Hacca gider ve Şeyh Bedreddin'in 823/1420 yılında idamından sonra Anadolu'ya döner. Bu vesileyle Sultan II. Murad tarafından 828/1425 yılında Osmanlı'nın ilk müftüsü/şeyhülislamı olarak vazifelendirilir (Aşkar, 2005: 86).

Ömrünün son zamanlarında gözleri görmeyen Fenari, Fıkıh alanında Menâr, Pezdevî, İmâm-ı Râzî'nin "Mahsûl"ünü, İbn-i Hâcib'in "Muhtasar"ını ve diğer usûl kitaplarını toplayarak şerh etmiştir. Fenari'nin *Füsûl-ül-bidâyi' fi usûl-iş-şerâyi* adıyla fıkıh usûlüne dâir yazdığı çok kıymetli bir eseri de vardır. Bu eseri otuz senede tamamlamıştır. Ayrıca Fatıha suresini de tefsir etmiştir. *En-mûzec-ül-ulûm* adlı eserinde yüze yakın ilme âit meselelere değinmiştir. *Ferâiz-i Sirâciyye* adlı eseri de şerh etmiştir. Bunlardan başka birçok metinlere nazım ve nesir olarak şerh, haşiye ve ta'likâtı var ise de, kadılık ve müftülük işleriyle meşgûliyeti, eserlerinin çoğunu temize çekmesine imkân tanımamıştır. Hacı Bayram Veli'nin şeyhi, Şeyh Hamiddüddin Kayserî'den aldığı eğitim ile tasavvuf ilmine yönelmiştir. Bu yönüyle Molla Fenari, Osmanlı Devletinde tasavvufa ilgi duyan ilmiye mensuplarının önde gelenlerindedir. Tasavvuf kültürüne olan yakın ilgisi bazı eserlerinde açıkça görülmektedir. Bu düşüncenin şekillenmesinde Muhyiddin İbnü'l-Arabi'nin tesiri vardır. Arabi Ekberiye görüşünün Anadolu'daki önemli temsilcisidir. Fenari'nin çeşitli tarikatlara mensup olduğuna dair bilgiler de bulunmaktadır. Bununla beraber Rifaiye tarikatından hilafet aldığı ve Zeyniyye tarikatına intisap ettiği kaydedilmektedir. Diğer taraftan yukarıda da bahsedildiği gibi Fahreddin er-Razi ekolüne de mensuptur. Razinin geliştirdiği İbn-i Sinacı görüşün Osmanlı'ya taşınmasında önemli rol oynamıştır. Sade bir hayat süren Molla Fenari geçimini *İpekçilik* ile sağlamıştır (Gülle, 1999: 241-242). Fenari'nin hayır ve hasenata da düşkün olduğu bilinir. Bursa'da 3, Kudüs'te bir olmak üzere 4 medrese ve mescid yaptırdığı kaydedilmektedir. Fenari 833/1430

yılında yaptığı ikinci Hac seyahatinden dönüŖte 834/1431 yılında Razi'nin bu eseri hakkında geniş bilgi için bk. (Hamidullah, 2004: 91).

Devhatü'l-Meşayih'te verilen bu bilginin *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*'nde "Menârü'l-Envâr" maddesi incelenmek suretiyle sağlaması yapılmaya çalışılmış olmasına rağmen, Molla Fenari'nin bu eser üzerinde çalışmış olduğuna dair bir ize rastlanılamamıştır. Bu da bizi ya elimizde bulunan "Menârü'l-Envâr"ın söz konusu eser olmadığını ya da Molla Fenari'nin şerhinin henüz araştırmacılar tarafından tespit edilememiş olduğu fikrine ulaştırmaktadır (Bk. Koca, 2004: 118-119). Eserde bahsi geçen Pezdevî ise H. 400 yıllarında Nesef'e Buhara yönüne doğru 30 km. uzaklıkta bir kale şehri olan Pezde'de dünyaya gelmiş olup, Nesefi'nin bildirdiğine göre Semerkant'ın 80 km. güneyinde yer alan kiş şehrinde vefat etti ve naaşı Semerkant'ta Çekerdize Şehitliğine defnedildi. Pezdevi başta fıkıh olmak üzere tefsir, kelim ve hadis alanında önemli eserler vermiştir (Bedir- Koca, 2007: 264-265). Ayrıca bk. (Gölcük, 1982: 1) Bursa'da vefat etmiştir. Hüseyin Hüsameddin bazı vakıf kayıtlarına bakarak Fenârî'nin 838'de öldüğünü kaydeder (Aydın, 2005: 245).

Molla Fenari'den sonra şeyhülislamlık makamına getirilen *Fahreddin Acemî* (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 5-7), aslen İranlı olup, Seyyid Şerif Cürcani'nin öğrencisidir. Anadolu'ya İran'dan geldiği için Acemî adını almıştır. Kaynaklarda hakkında fazla bir bilgi olmayan Acemî, Molla Fenari'nin oğlu Muhammed Şah'ın hizmetine girmiş ve Bursa Sultan Murad Medresesi'nde görev almıştır. Bir müddet bazı medreselerde müderrislik yapmıştır. Sultan Murâd Hân zamanında, 834/1431 senesinde Edirne'de müftü/şeyhülislâm olmuştur. Günlük otuz akçe maaş aldığı bilinmektedir. Onun bu görevi ile ilgili bazı kaynaklarda farklı bir görüş hâkimdir. Öyle ki, Sultan II. Murad devrinde bütün müftilerin başı olarak Müfti el-enam adıyla bir reis tayin edildiği ve Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra yeni başkent'in müftüsü olarak Hızır Bey Çelebi'ye resmen Şeyhülislam unvanı verildiği, hatta bu unvanın zamanın her iki kazaskerine karşılık geldiği belirtilmektedir. Şakaik-i Numaniye göre, Fahreddin Acemi, müftü iken söz konusu Hızır Bey sadece İstanbul kadısı olduğu iddia edilmekte ve müftü makamının söz konusu reis anlamına gelebilecek bir mana yüklenmediği ifade edilmektedir (Kramers, 1979: 486).

Silsileye uygun olarak Sahîh-i Buhârî'yi okumuştur. Yaşadığı dönemde en önemli hadise Hurûfliğin ortadan kaldırılışına olan katkısıdır. Rivayete göre Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanında, *hurûfî mezhebine* mensûb bazı kimseler Fâtih'in hizmetine girerler. Fatih'in ilme değer vermesinden faydalanan bu kişiler, sarayda geniş imkân bulurlar. Fahreddin-i Acemî Vezir

Mahmud Paşa ile onların hurûfilîği yayma çabalarını anlarlar. Fahreddîn Acemî ile Mahmûd Paşa anlaşarak Mahmûd Paşa'nın, evinde bir davet verir. Davete hurûfiler de çağırılır. Fahreddîn Acemî de perde arkasına saklanarak, onları dinler. Sohbet ilerleyince, Mahmûd Paşa, hurûfileri çok sevdiğini söyler. Veziri kendilerinden zanneden bu kimseler de, kendi fırkalarının iç yüzünü anlatmaya başlar. Mahmud Paşa bunlara saldırınca Hurûfiler kaçarak, sultânın sarayına sığınır. Fahreddin Acemî sarayda yakalanan bu kişileri halkın toplandığı Edirne Üç Şerefeli camiine getirir. Camiide Hurufilerin dinsiz olduklarını anlatır ve idam edilmelerini ister. Bu kişilerin idam edilmesiyle Hurufilik ortadan kaldırılır.

İleri yaşlarında hastalanan Fahreddin Acemî'ye, Molla Ali Tûsî ziyârete gelmiştir. 865/1460 yılında Edirne'de vefat eden Fahreddin Acemî Dâr-ül Hadis câmiinin önünde defnedilmiştir. Üç Şerefeli Câmii yakınlarında bir medresesi vardır.

Otuz yıldan fazla müftülük makamında bulunan Fahreddin-i Acemî, ulemadan olan babasının icazetiyle başladığı ilim hayatında pek çok kişiye hocalık etmiştir. Alaeddin Arabi dâhil birçok âlimi Edirne Darülhadis'inde eğitmiş olduğu söylenir. Devhatü'l-Meşayih'te verilen bilgiye göre, 865/1460 yılında Edirne'de vefat etmiştir.

İran asıllı olan Fahreddin Acemî'den sonra müftü/şeyhülislam olan **Molla Hüsrev**'in (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 8-9) görev yılları, Osmanlıların Timur ile mücadelesi dönemine rast gelmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti, on biryıl sürececek uzun bir karışıklık dönemine girmiştir. Bu dönemde Anadolu toprakları, komşu coğrafyalarda egemen olan güçlerin etkisiyle karmaşık bir sosyal yapıya bürünmüştür. 815/1413 yılında I. Mehmed'in önderliğinden Anadolu'nun bütünlüğü tekrar sağlanmıştır. Molla Hüsrev bu çalkantılı dönemde I. Mehmet, II. Murat ve Sultan II. Mehmet dönemlerinde görev yapmıştır. İmparatorluğun bu ikinci kalkınma dönemi Molla Hüsrev'in ilmi faaliyetlerine önemli bir katkı sağlamıştır (Ceylan, 2011: 7-8).

Taşköprüzade, onun hakkında “ümera-i ferasiha”dan “Rumiyyü'l-asl-ı Fermurz” diye bahsetmektedir. Bu durum babasının kimliği hakkında bir takım şayiaları da beraberinde getirmiştir (Koca, 2005: 252). Devhatü'l-Meşayih'te bir Fransız subayı iken müslüman olan bir zatın oğlu olduğu rivayet edilir. Molla Hüsrev'in babası Hüsrevin kızkardeşini Osmanlı emirlerinden Hüsrev adında bir zâta vermişti. Molla Hüsrev babasının genç yaşta ölmesi üzerine, eniştesi Hüsrev Bey'in yanında kalmasından dolayı Hüsrev kayını diye çağırılmıştır. Daha sonra “kayını” kelimesi kaldırılarak, Molla Hüsrev adıyla anıldığı belirtilmektedir.

Bununla beraber yapılan araştırmalar Taşköprüzade'nin eserinin yanlış anlaşıldığını ve Mecdi'yi kullanan araştırmaların ve dolayısıyla Devhatü'l-Meşayih'in müellifinin de bu gruptan olduğu anlaşılmaktadır ve bu yanlış sürdürenler olduğu tespitini yapmak mümkün görünmektedir. Oysaki Molla Hüsrev'in Durerü'l-hükkam adlı eserinin sonunda vermiş olduğu künyede, dedesinin adının Ali olduğu görülmektedir. Künyeye ait 833/1429 tarihli bir belgeden adının Mehmed b. Feramurz b. Hoca Ali olduğu anlaşılmaktadır. Mecdi'nin notlarında babasının Kürd olduğuna dair iddialar olmakla beraber, Türkmen boyu olan Varsakların, Mecdi tarafından Kürd boyu olarak tanınması bu yanlışlığın da temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla nereli olduğu konusu da son zamanlarda yapılan araştırmalarla ortaya konulmuş olup, Varsak boyunun yerleşim yerlerinden olan Yozgat-Yerköy civarında bulunan Karkın köyü olduğu tespit edilmiştir (Koca, 2005: 252).

Burhâneddîn Haydar Hirevî ve zamanının diğer âlimlerinden ilim tahsil eden Hüsrev, tahsilini tamamladıktan sonra Edirne'de şah Melik Medresesi'nde ve sonra da kardeşinin vefâtıyla boşalan Çelebi Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. 832/1428 senesinde Kazaskerliğe getirilmiştir. Molla Hüsrev, Fâtih Sultan Mehmed Hân tahta geçince de göreve devam etmiştir. Sultan Murad'ın tahta tekrar geçmesi ve Fatih Sultan Mehmed'in Manisa'ya gitmesi ile birlikte Molla Hüsrev görevi bırakarak Manisa'ya gitmiştir. Fâtih Sultan Mehmed Hân tekrar tahta geçince, o da İstanbul'a gelmiştir.

Molla Hüsrev, 832/1428 yılında kazasker tayin edilmiş olup, Sultan II. Mehmed'in tahta geçişinden sonra da bu göreve devam etmiştir. Sultan II. Mehmed, İstanbul'u fethettiğinde, İstanbul'un ilk kadısı olarak Hızır Bey'i (ö.862/1458), onun vefatının hemen akabinde de Molla Hüsrev'i İstanbul kadısı tayin etmiştir. Bu görevden hemen sonra Üsküdar ve Galata kadılıkları da kendisine bırakılmıştır. Bazı rivayetlere göre Bursa kadılığı da yapmıştır. İlk medreselerden biri olan Ayasofya'nın da müderrisi olmuştur. Fatih Sultan Mehmed ile hocası Molla Hüsrev arasında çok yakın bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Fatih hocası için, "Zamanımın Ebû Hanîfe'sidir" demiştir. Ancak bu ilişki bir süre sonra bozulmuş olduğundan Molla Hüsrev, Bursa'ya yerleşerek kendi adına yaptırdığı medresede çalışmaya başlamıştır. Fatih tarafından bizzat İstanbul'a davet edilmesi sebebiyle İstanbul'a dönmüştür (Ceylan, 2011: 10). Fatih Sultan Mehmed'in Molla Hüsrev'i tekrar İstanbul'a çağırıldığı tarih araştırmacılar tarafından 878/1473 olarak belirtilmekte olup, İstanbul müftülüğüne getirilişi de yine bu tarih olarak zikredilmektedir (Koca, 2005: 252).

Molla Hüsrev 885/1480 yılı Şaban ayında İstanbul'da vefat etmiş ve Bursa'da Medresesi yakınlarına defn edilmiştir. Yirmi yıl Şeyhülislamlık yapmıştır. İstanbul'da mescidler inşa ettirmiştir. Mutavvel adlı esere haşiye, Şerh-i telvih, Kâdı Beydâvî'nin tefsirine haşiye, Pezdevî'nin Usûlü'ne haşiye, En'âm sûresi tefsîriyle ilgili risale, Şerh-ül-miftâh, Şerh-i Telvîh, Udde haşiyesi, Seyyid Şerîfîn şerh-i Miftâhının evâiline haşiyesi, Mevlâna Ali Rûmî'nin usûlesine ecvîbesi vardır. Usul üzerine iki eseri daha vardır. Bunlar Mirat'ül-üsul ve Mirkat'ül-Vüsul'dır (Koca, 2005: 253). Devhatü'l-Meşayih'te verilen eserlerin sonradan yapılan araştırmalar sonucunda eksikleri giderildiği görülmektedir. Molla Hüsrev'e ait olarak günümüzde tespit edilebilen yaklaşık 22 eseri olduğu bilinmektedir (Koca, 2005: 252).

Molla Hüsrev'den sonra müftülük/şeyhülislamlık makamına getirilen ve dönemin en önemli bilginlerinden biri olan **Molla Gürânî**'nin (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 10-11) asıl adı Şemseddin bin İsmail idi. Kendisine başka lakaplar da yakıştırılmaktaydı. Hocası Makrizi tarafından “Şehabettin” olarak anılan Molla Gürânî'nin 28 Ağustos 1406'da Şehrizor'da dünyaya geldiği bildirilmektedir. Gürânî'nin doğum yeri ve doğum tarihi hakkında bazı tartışmalar bulunmaktadır. Bikai'nin bildirdiğine göre, Molla Gürânî kendisinin Diyarbakır civarında Hiler köyünde doğduğunu söyler (Yaşaroğlu, 2005: 248). İlmî tahsilini Gürân'da tamamlayarak Kahire'ye geçmiş, devrin en meşhûr âlimi İbn-i Hacer Askalânî'den ders ve icâzet almıştır. Osmanlı âlimlerinden Molla Yegân hacca giderken Kahire'ye uğramış ve orada Molla Gürânî'yi tanımıştır. Molla Yegân'ın teklifiyle onunla beraber İstanbul'a yerleşmiştir. Sultan İkinci Murâd, Gürânî'yi Kaplıca ve Yıldırım Medresesi'ne müderris tayin etmiştir. Daha sonra da Sultan İkinci Murâd, Molla Gürânî'yi oğlu Şehzâde Mehmed'in yetiştirilmesi ile görevlenmiştir (Yazıcı, 2010: 22; Kuşat, 2003: 137). Fatih Sultân Mehmed'in padişahlığında vezirlik teklifini kabul etmemiş, 855/1451 senesinde Kazaskerlik görevine getirilmiştir. 857/1453 yılında yaşadığı bazı olaylardan dolayı Mısır'a Sultan Kayıtbay'ın yanına gitmiştir. 862/1457 yılında Fatih'in davetiyle tekrar Bursa'ya dönmüş 885/1480 senesinde Şeyhülislam olmuştur. 893/1487 senesinde yaşlılığın verdiği sıkıntılarla İstanbul'da istirahate çekildiği evinde vefat etmiştir. Gâyet-ül-emânî fî tefsîr-i seb'il-mesânî isimli tefsir-i şerif yazmıştır. Bu eseri Molla Gürânî, 860/1455 yılının sonlarında Kudüs'de bulunduğu sırada yazmaya başlamış, 867/1462'de tamamlayarak Fatih Sultan Mehmed'e ithaf etmiştir. Kelam, fıkıh ve siyere ait bilgileri içeren bu eserin kaynakları arasında Zemahşeri'nin “El-Keşşaf” ve Beydavi'nin “Envârü't-tenzil” adlı eserleri yer almaktadır (Yaşaroğlu, 2005: 250). El-Kevser-ül-cârî alâ rıyâd-il-Buhârî adlı eser ise Buhârî'nin hadis kitabına

BENĞİ
DÜNYA YÖRÜK-TÜRKMEN ARAŞTIRMALARI DERĞİSİ

Bengi World Journal Of Yoruk-Turkmen Studies

Yıl: 5, Sayı: 2
(Eylül 2022)

yazdığı şerhdir. Bu eserde hocası İbn-i Hacer'in ve diğer bir Sahih-i Buhari şarihi Kirmani'nin bazı yorumlarını eleştirmiştir (Yaşaroğlu, 2005: 250). Ayrıca Molla Gürânî, Şâtibiyye Kasidesinin Ca'berî şerhine bir haşiye yazmıştır. Bu eser Kasım b.Firruh eş-Şatibî'nin kıraat-i seb'a konusunda manzum olarak kaleme aldığı "Hırzû'l-emani"ye adlı esere Ca'beri'nin yazdığı "Kenzü'l Meani" isimli haşiyeden dolayı kaleme alınmıştır. Molla Gürani'nin toplam eser sayısının dokuz adet olduğu anlaşılmaktadır (Yaşaroğlu, 2005: 250).

Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin eserinde bahsettiği başka bir şeyhülislam **Molla Abdülkerim Efendi**'dir. Molla Abdülkerim Efendi, Sultan İkinci Murâd'ın beylerinden Mehmed Ağa tarafından esir edilen Hıristiyan çocuklardan biri olarak bilinmektedir. (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 12). Taşköprizâde'nin bildirdiğine göre Mahmud Paşa ve Molla Ayas'la birlikte esir alınmış ve Mehmed Ağa tarafından himaye edilmiştir. Bazı araştırmalarda Abdülkerim'in Sırp veya Hırvat asıllı olduğu söylenmektedir (İpşirli, 2005: 239). Küçük yaşlarında Mevlana Ayas Mahmud Paşa ile birlikte payitahta gelmiştir. O sırada şehzâde olan Sultan Mehmed Hân'a hediye edilmiştir. Mevlâna-yı Ali Tûsî ve Mevlâna-yı Acemî'den ilim öğrenmiştir. İstanbul'un fethinden önce bazı medreselerde müderrislik yapmış, İstanbul'un fethinden sonra açılan medreselerde de müderrislik yapmaya devam etmiştir. 863/1458 yılında kazasker olmuş ve bu görevde 871/1466 yılına kadar kalmıştır.

Sultan II. Bayezid'in Memluk Sultanı Seyfeddin Kaytbay ile muharebeye tutuştuğu ve Osmanlı ordularının mağlubiyetiyle sonuçlanan muharebe döneminde 893/1487 yılında şeyhülislâm olduğu anlaşılmaktadır. 900/1494 senesinde vefat etmiştir. Ömer Lütfi Barkan'ın yayınladığı Edirne Darülhadis bütçelerinde verilen resmi kayıtlarda Abdülkerim Efendi'nin Muharrem 895/1489 tarihinde vefat ettiği görülmektedir. Abdülkerim Efendi'nin cenazesi Edirne'de Sultan Camii yakınında kendisinin yaptırdığı Mektephane avlusuna defnedilmiştir (İpşirli, 2005: 239). "Telvîh" adlı esere haşiye yazmıştır. Mecdi, Molla Abdülkerim Efendi'nin eser yazma konusunda çokça çabası olmadığını aktarmakta ve belirlenemeyen iki haşiyesinde de olduğunu belirtmektedir (İpşirli, 2005: 239).

Molla Abdülkerim Efendi'den sonra Müstakimzâde'nin eserinde verilen diğer isim **Alaeddin Arabi Efendi**'dir (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 12-14). Alaeddin Arabi Efendi, Halepte doğan ve Halep ulemasında eğitim aldıktan sonra Anadolu'ya geçmiştir. Molla Gürânî ve Hızır Çelebi'den dersler almıştır. Bundan sonra Edirne Dârühadîs müderrisi Fahreddîn-i Acemî'nin yardımcısı olmuştur. Bursa Kaplıca Medresesine müderris tâyin edilen

Alâeddîn Arabî, Alâeddîn Halvetî den de tasavvuf icâzeti almış ve şeyhiyle beraber Manisa'ya sürgün edilmişlerdir (İpşirli, 1989b: 319). Manisa Medresesinde müderrislik de yapar ve Fâtih Sultan Mehmed'in son senelerinde günlük 80 akçe ile Sahn-ı Semân Medresesine müderris tâyin edilir. Bir müddet gözden düşerek vazife tahsisi düşürülmüş daha sonra eski haline getirilmiştir. 900/1494 senesinde Sultan İkinci Bâyezîd tarafından şeyhülislâmlık makâmına atanır. Bir yıl kadar bu görevde kaldıktan sonra 901/1495 yılında vefat etmiştir. Cenazesi Eyüp'te İdris Köşkü yolu üzerinde defnedilir. Tefsir ve fıkıh alanında geniş bilgisi ile bilinen Alaeddin Efendi'nin herhangi bir eseri bilinmemektedir (İpşirli, 1989b: 319).

Alaeddin Arabi Efendi'den sonra Müstakimzâde eserinde *Efdalzade Hüseyini Efendi*'ye yer vermiştir (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 14-15). Efdalzade Hüseyini Efendi, ulemeden Efdal Efendi'nin oğludur. Önce babası Efdalüddîn Efendi'den, sonra zamânının âlimlerinden ilim tahsil eder. Daha sonra da Molla Yegân'ın hizmetine girerek, onun yanında tahsilini tamamlar. Bursa Kaplıca'daki Sultan Murâd Hân Medresesine ve sonra İstanbul'daki Murâd Hân Medresesine müderris olur. Ailesi veba salgınından dolayı bir müddet İstanbul dışında bir yerde ikamet etmiştir. Buna rağmen kendisi haftanın dört günü derslerini aksatmadan vermiştir (Baltacı, 1997: 476). Kazaskerlik görevine getirilen Efdalzâde 901/1495 senesinde Şeyhülislâmlığa tayin edilir. Yedi yıl süren görevinde alçak gönüllü âlim bir zat olarak anılmıştır (Baltacı, 1997: 476). 908/1502 yılında vefat eden Efdalzâde Eyüp Sultan mezarlığına defn edilmiştir (Bursalı Mehmet Tahir Efendi, 1975: 360). Efdal-zâde Hamîdüddîn, Edirnekapı yolu üzerinde Üçbaş Mescidi'ni, Fâtih'de Keskin Dede Zâviyesi'nin yakınındaki Keskin Dede Mescidi'ni ve Şekerciler Hânı yakınında da bir medrese yaptırmıştır. Efdalzâde Hamîdüddîn Mevlana İsfehânî'nin Mütünut-u Tavâlî'sine haşiye, Seyyid-i Şerîf'in Haşiye-i Muhtâsârına haşiye yazdığı eserlerdir.

XV. yüzyılda müftü olarak teşkilatta yer almış Molla Fenâri, Fahreddin Acemî, Molla Hüsrev, Molla Gürani', Molla Abdülkerim Efendi, Alaeddin Arabi Efendi ve Efdalzade Hüseyini Efendi gibi kişiler yer almıştır (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 3-5). Fatih Sultan Mehmed'in teşkilat kanunnamesinde şeyhülislam ifadesini kullanmasından sonra müftü unvanı terkedilerek, şeyhülislam unvanını kullanmaya başlamışlardır (İpşirli, 2010: 92).

3. XVI. Yüzyıl Şeyhülislamları

Yeni ifade edilmiş şekliyle XVI. Yüzyılda şeyhülislâmlık makamı 17 defa el değiştirmiş olmakla beraber 16 şeyhülislâmın görev yapmış olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu

şeyhülislamlardan 3'ü görevden azledilmiştir. Ancak bazıları için bu aziller uzun süreli olmamış, kısa bir süre sonra tekrar göreve getirildikleri görülmüştür. Azledilen şeyhülislamlar Çivizâde Muhiddin Efendi, Bostanzade Mehmet Efendi ve Hacı Sunullah Efendi idi.

Çivizâde Muhiddin Efendi azlediledilmek suretiyle görevden alınan ilk şeyhülislam olmuştur. Azledildikten sonra tekrar aynı göreve getirilen ilk Şeyhülislam ise Bostanzade Mehmet Efendi'dir. Hacı Sunullah Efendi de azledildikten sonra yeniden tayin şansı bulan şeyhülislamlardan olmakla beraber, dört defa göreve gelen tek şeyhülislam olmuştur.

Bu yüzyılda padişah hocalığını ve şeyhülisamlığı bir arada yürüten tek şahsiyet Hoca Sadeddin Efendi'dir. Bu sebeple kendisine *Camii-ür Riyasetin* unvanı verildiği belirtilmektedir (İpşirli, 2010: 93).

Osmanlılarda bazı görevler veya liyakatler geleneksel olarak bazı ailelerin inhisarında kalmıştır. Molla Fenari ile ilmiye sınıfına dâhil olan Fenarizade ailesi bu silsilenin ilk örneklerinden biri olmuştur. Bu cenahtan geleneksel olarak göreve tayin edilen ilk kişi ise Molla Fenarinin Torunu Fenârizâde Muhiddin Çelebi'dir. Aynı silsileden gelerek şeyhülislam tayin edilen diğer aileler ise, Hocazâdeler, Kadızâdeler, Dürrizâdeler olduğu anlaşılmaktadır.

İlmiye sınıfı içinde değerlendirildiğinde, şeyhülisamlığa geçişte en son kademe kazaskerliktir. Rumeli Kazaskeriyken şeyhülislam olan Ebussuud Efendi'den sonra Rumeli Kazaskerliğinden şeyhülisamlığa geçiş bir anane halini almıştır.

Yine ilmiye sınıfına dâhil olan nakibüleşraflardan da şeyhülislam olarak atananlar olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde yaşayan seyyid ve şeriflerin silsilelerini ve şecere-i tayyibe denilen soy kütüklerini kaydederek, koruyan görevliye nakibüleşraf denilmektedir (Rıfat, 1998: 19). Bu görevdeyken şeyhülislam olarak tayin edilen ilk kişinin de Malulzâde Mehmed Efendi olduğunu tespit etmek mümkün olmuştur.

Bu yüzyılda görevi başında vefat eden şeyhülislamlar Zembilli Ali Efendi, İbn-i Kemâl Paşa, Sâdi Çelebi, Ebu Suûd Efendi, Hamid Bin Muhammed Efendi, Kadızâde Ahmed Şemseddin Efendi, Çivizâde Hacı Mehmed Efendi, Bayramzâde Zekerriyya Efendi ve Hoca Saadeddin Efendi'dir.

Yine aynı dönemde hastalık, yaşlılık ve azil sebebiyle görevi bırakmak zorunda kalanların şeyhülislamlar ise Çivizâde Muhiddin Efendi, Abdulkadir Çelebi, Fenarizâde Muhiddin Çelebi, Malûlzâde Mehmed Efendi, Abdulkadir Şeyhî Efendi ve Sunullah Efendi'dir.

Bostanzâde Mehmet Efendi ilk görevinde azledilmiş, ikinci kez göreve getirildiğinde görevi başında vefat etmiştir. XVI. yüzyılın ilk şeyhülislamı olan **Zembilli Ali Efendi** (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 15-16) Karaman'da doğmuştur. Tahsilinin önemli bir kısmını Karamanlı Hamza, Molla Hüsrev ve Hüsametdin Efendi gibi tanınmış âlimlerden aldıktan sonra (Kaplan-Yıldız, 2013: 264), İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da ise Molla Hüsrev'den ders almıştır. Bursa'da Mevlana Muslihiddin'den aldığı derslerle tahsilini tamamlayan Zembilli Ali Efendi, Fatih Sultan Mehmet döneminde Edirne Ali Bey Medresesine müderris olarak atanır. Daha sonra Mevlana Muslihiddin'in hizmetine girmiş, II. Bayezid'in tahta geçmesinden sonra İstanbul'a daveti kabul etmeyip Bursa'da Kaplıca Medresesi müderrisliği, Amasya'da müftülük ve sonra yine Kaplıca ve İznik'deki Orhan Gazi ile Bursa'da Murad Gazi Medreselerinde müderrislik görevinde bulunmuştur. Hacca gitmek için Mısır'a giden Zembilli, Mekke'de meydana gelen huzursuzluk nedeniyle bir yıl kadar orada kalmış, Mısır'ın ulemasıyla sohbetlerde bulunmuştur. 908/1502 târihinde Şeyhülislam olmuştur. 932/1525 yılında vefat edinceye değin bu görevi sürdürmüştür. Zeyrek'te yaptırdığı mektebinin yakınındaki mezarlığa defnedilmiştir. Fıkıh alanında El Mutahharat ve Muhtasar el Hidaye adlı eserleri vardır (Kaplan-Yıldız, 2013: 264).

Zembilli Ali Efendi'den sonra Müstakimzâde'nin eserinde Edirne'de doğan ve bir ümera ailesine mensûb bulunan **İbn-i Kemâl Paşa** bulunmaktadır (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 16-18). İbn-i Kemâl Paşa ailesinin nezâretinde iyi bir tahsil görmekle beraber, zamanın geleneği icâbı, önce askerî sınıfa girmiş İkinci Bâyezîd Hân'ın seferlerine iştirâk etmiştir. Hatipzâde, Muarrefzâde ve Mevlâna Kestelli gibi meşhur âlimlerinden icâzet almıştır. Edirne'de Taşlık medresesine müderris ve daha sonra Üsküp'te İshâk Paşa ve Edirne'de Halebi ve Üç Şerefeli Medreselerinde müderris olmuştur. Edirne Kadısı olmuş ve 922/1516'da Anadolu Kazaskeri ve 925/1519'da tekrar Edirne'de Dâr-ül Hadis Medresesi müderrisliği yapmış ve son olarak 932/1526 yılında Şeyhülislam olarak atanmıştır. 940/1534 senesinde vefat eder. Tefsîr alanında yazdığı bir eseri, Seyyid Şerif'in Keşşâf ve Miftâh şerhine haşiyesi, usûl ilminde Tagyîr-üt-tenkîh, Mevlâna Saadeddin'in Telvîh adlı kitabına haşiye, kelâm ilminde Tecvîd-üt-tecrîd gibi birçok eserler vermiş ayrıca Türkçe ve Farsça şiir ve nazım eserleri yazmıştır. Şiir alanında güçlü eserleri vardır fakat mahlas kullanmamıştır. Sadî'nin Gülistan adlı eserine naziresi, sahîh Buhârî'ye ve Meş'arik-ül Envâr adlı esere birer şerhi, En-Nücûm-üz-zâhire fi Mülûki Mısır vel-Kâhire adlı kitabı ve tıp alanında rücul-şeyh ila saba adlı kitapları tercüme etmiştir. Muhit-ül luğa ismiyle Arapça ve Farsça lügat tertib etmiştir.

Devhatü'l-Meşayih eserinde yer alan diğer şeyhülislam **Sâdi Çelebi**'dir. (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 18-19). Kastamonu'nun Daday ilçesinde doğmuş, Küçük yaşta babası ile birlikte İstanbul'a gelmiştir. Babasının Murat Paşa Câmii'nde imâm olması üzerine, ilk tahsilini onun yanında yapmıştır. Zamanının âlimlerinden ilim tahsil ettikten sonra, Molla Muhammed Samsûnî'nin hizmetinde ve sohbetinde bulunmuştur. İstanbul'da Başcı İbrâhim, Edirne'de Taşlık ve Vezir Mahmûd Paşa medreselerinde ve sonra Sahn-ı Semân medreselerinde müderris olarak vazîfe yapmıştır. 930/1524 senesinde İstanbul kadılığına tayin edilmiştir. Uzun yıllar bu görevi başarıyla yürütmüştür. Bu görevi sırasında devrin önemli dini ve siyasi olayı olan Molla Kabız'ın yargılanması işini kazaskerler yapamayınca Şeyhülislam Kemalpaşazâde ile birlikte bu yargılama işini yerine getirmiştir (İpşirli-Demir, 2008: 404). 940/1534 senesinde şeyhülislâmlığa getirilen Sadi Çelebi, 945/1539 senesinde vefat etmiş ve Eyüp Sultan Mezarlığına defn edilmiştir. İstanbul'un Fâtih semtinde, evinin yakınında bir Dâr-ül-kurrâ inşâ ettirmiştir. Sa'dî Çelebi'nin birçok muteber eserlere yazmış olduğu ta'likâtı ve Beydâvî tefsîrine yazmış olduğu haşiyesi vardır.

Çivizâde Muhiddin Efendi (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 19-21), Menteşe'de doğan Muhittin Efendi'nin babası, hattat ve müderris Çivi İlyâs Efendi'dir (İpşirli, 1993b: 348). Bu sebeple Çivi-zâde diye meşhûr olmuştur. Tâcizâde Sadi Çelebi, Fenârizâde Muhyiddin Efendi, Mevlana Mehmed Paşa ve Karabâlî Efendi'ye muid olmuştur. Edirne Beylerbeyi Medresesi, Bursa Veliyyüddin oğlu Ahmed Paşa ve Ferhâdiyye Medresesi ve daha sonra Çorlu Medresesi, İstanbul Mahmud Paşa Medresesi ve Edirne Üç Şerefeli medreselerinde ve İstanbul Sahn-ı Semân medreselerinde müderrislik vazîfesini yürütmüştür. Çorlu Medresesi'nde müderris iken 934/1528 senesinde Mısır kadısı, 944/1538'de Anadolu Kazaskeri ve sonrada 945/1539'de Şeyhülislam olarak tayin edilmiştir. 948/1542 senesinde şeyhülislâmlık vazîfesinden azledilmiştir. Osmanlı tarihinde ilk azledilen Şeyhülislam Çivizâde Efendidir (İpşirli, 1993b: 348). Çivizâde'nin dürüstlüğü ve ilmi yeterliliğinden bahsedilmiştir. Ancak çok sert bir tutum takındığı ve farklı fetvalar verdiği, azlinin de bu nedenle olduğundan bahsedilir. Özellikle başta İbn Arabî ve Mevlânâ olmak üzere tasavvufun en tanınmış şahsiyetlerini aşırı tenkit etmesi ve bazı dini hükümlerdeki sert muhalefeti tartışmalara yol açmış ve başta Ebüssuûd Efendi ve Kemalpaşazâde olmak üzere birçok âlimle fikir ayrılığına düşmüştür (İpşirli, 1993b: 348). Azlinin sonrasında Hac ibâdetini yerine getirdikten sonra Sahn-ı Semân medreselerinden birisine müderris olarak ta'yin edilmiş 952/1546 senesinde de Rumeli Kazaskeri olmuştur. Bu vazîfeye devam ederken 954/1548 senesinde vefât etmiştir. Eyüp Sultan civarında defnedilmiştir. Çivizâde'nin görüşleri ve fetvaları,

döneminde çokça eleştirilmiş ve tartışmalara neden olmuştur. İslâmi ilimlerin çeşitli dallarına ait mühim eserlere açıklamalar yazmış, ayrıca fıkıh alanında; “İsar-ı fi-şerh-ül Muhtar”, Kırâat ve tecvîd alanında “Hüsn-ül Kari fi-ttecvîd” adlı eserleri vardır. Diğer kaynaklarda fetvalarının toplandığı “Fetâvâ” adlı eseri, “Risâle fi'l-hudûd ve ta'zir” ve “Risâle fi vakfi'd-derâhîm ve'd-denânîr ala Risâleti Ebi's-Suud” adlı eserlerinden bahsedilmektedir (İpşirli, 1993b: 348).

Abdulkadir Çelebi (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 21-22), Ispartalı Mehmed Efendi'nin oğludur. Genç yaşlarında Bursa'ya gelerek Molla Rükneddîn Efendi'nin Bursa'da, Sultan Medresesi müderrisi olduğu zamanda ilim tahsilini onun yanında yapar ve sonra muidi olur. Geçim sıkıntısı münâsebetiyle padişahın yakınlarından Mustafa Ağa'ya ders verir. Mustafa Ağa'nın yardımıyla İstanbul'daki el-Hac Hasan Ağazâde ve Dâvûd Paşa medreselerine ve daha sonra da Bursa'daki Sultaniye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edilmiştir. 927/1521 senesinde Bursa kadılığına, 929/1523 senesinde İstanbul kadılığına, aynı sene içinde Anadolu kazaskerliğine tayin edilmiştir. 944/1538 senesinde görevinden uzaklaştırılır emekliye ayrılmıştır. Hacca gider, dönüşünde 949/1543 senesinde Şeyhülislam olarak atanır. Hasta olması sebebiyle, üç ay sonra bu görevden ayrılmış ve Bursa'ya yerleşmiştir. Orada bir mescid ve bir medrese inşâ etmiştir. 955/1549 senesinde, Bursa'da 70 yaşını geçmiş olarak vefât etmiş, kendi yaptırdığı mescid ve medresenin bahçesinde Mûsâ Baba kabrinin yanına defnedilmiştir.

Osmanlı'nın önemli ilmiye ailelerinden Fenarizâdelelerden olan **Fenarizâde Muhiddin Çelebi** (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 22-23), İlk Osmanlı şeyhülislâmı Molla Fenari'nin torunlarından, Rumeli Kazaskeri Muhammed Şâh Efendi'nin oğludur. İlk eğitimini aileden almış, sonra Hatibzâde Muhyiddin ve Efdalzâde Hamîdüddin Efendi'den aldığı derslerle eğitimini tamamlamıştır (Yalar, 2001: 129). İstanbul'da Ali Paşa Medresesi'ne müderris, ardından Bursa'da Sultan Medresesi'nde müderris olmuştur (Yalar, 2001: 129). 925/1519 senesinde Edirne Kadısı, 926/1520'de İstanbul kadısı olmuştur. 929/1523'de Anadolu, 930/1524'de Rumeli kazaskerliği yapmıştır. 944/1538'de azledilen Fenarizâde emekli edilmiş ve Hacca gitmiştir. 948/1542 senesinde Şeyhülislam olmuştur. 952/1546 senesinde kendi isteğiyle emekli edilmiştir. 954/1548 senesinde vefat etmiş ve Eyüp Sultan Camii civarında defn edilmiştir. Tefsir-i Şerif çalışmaları yapmış ama kitaplaştıramamıştır. Fıkıh alanında risaleler ve makalalar yazmıştır. Seyyid Şerif'in Şerh-i Miftahına haşiye yazmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bilinen en ünlü şeyhülislâmı olan **Ebu Suûd Efendi**'nin (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 23-26) asıl adı Şeyh Muhiddin Muhammed bin Mustafa

el İmadi'dir. Diğer kaynaklarda ise Muhammed, Ahmed, İmadüddin, İbnü's-Şeyh Muhyiddin b. Muhammed b. Mustafa el-İskilibî, el-İmadi, el-Hanefi olarak geçmektedir. Ebussuûd adının ona kim tarafından verildiği bilinmemektedir (Düzenli, 2005: 442). İstanbul Metris köyünde 897/1491 senesinde doğar. İskilip'te doğduğu üzerine bilgilerde mevcuttur (Demir, 2006: 1). Ailesi ilimle uğraşan önemli bir ailedir. İlk eğitimini babası Yavsi Çelebi'den alır. Daha sonra birçok ilim adamından dersler alır. Bayezid Hân'ın sohbetinde bulunarak, Padişahın iltifatlarına mazhar olur. Müeyyedzâde Efendi'nin hizmetlerine girmiş ilim tahsiline devam etmiş, sonra hocasına damad olmuştur. Ayrıca tahsiline devam ederken Hoca Mevlana Seydi-i Karamanî'den mülazemet almıştır (Demir, 2006: 1). Tahsilini tamamlayıp, ilimde yetiştikten sonra, zamanının Şeyhülislâmı olan İbn-i Kemâl Paşa'nın emri ile 922/1516 senesinde Çankırı Medresesi'ne müderris olarak tayin edilmiş, fakat bu vazîfeye gitmeden İnegöl'deki İshak Paşa Medresesi müderrisliğine getirilmiştir. Daha sonra sırasıyla Davud Paşa ve Mahmûd Paşa Medreselerinde ve Gebze'de Mustafa Paşa Medresesinde müderrislik yapmıştır. 932/1525 senesinde Bursa Sultânîye Medresesi ve 934/1527 senesinde Sahn-ı Semân Medresesi müderrisliğini yürütmüştür. 939/1532 senesinde Bursa kadılığına getirilmiş ve oradan İstanbul Kadılığına terfi ettirilmiştir. 944/1537 senesinde Anadolu kazaskerliğine getirilmiştir. 952/1545 senesinde şeyhülislâm olmuş Kanuni Sultan Süleyman ve Sultan Selim dönemlerinde bu görevi 30 sene sürdürmüştür.

Şehrin toprak düzeni de yine onun tarafından tanzim edilmiştir. Sultan II. Selim zamanındaki Kıbrıs fethi de Ebusuud Efendi'nin vermiş olduğu fetvaya dayanılarak yapılmıştır. Osmanlı Safevi savaşları da yine onun fetvalarıyla sürdürülmüştür. Verdiği fetvalar ve kullandığı ifadeler sebebiyle Osmanlı hanedanı, Sünni İslâmın en yüksek mevkisine oturtulmuştur (Düzenli, 2005: 444). Döneminde hukuk sistemini etkileyen önemli eserler vücuda getirerek Kanunname ve Ma'rûzatların oluşmasını sağlayacak önemli bir külliyat bırakmıştır. Raks, deveran ve idam konularında verdiği fetvalar ile çığır açmış olup, bu fetvaları günümüzde dahi güncelliğini korumaktadır. Hatta fetva eminliğinin de onun tarafından kurulduğu rivayet edilmektedir (Düzenli, 2005: 445).

982/1574 senesinde vefat etmiş, İstanbul'da Eyüp'te yaptırdığı medresenin yanına defnedilmiştir. En önemli eseri Tefsîridir. Ebussu'ûd Efendi yazdığı bu tefsîre, "Keşşâf" tefsîrinden haşiyeye eklemiştir. Fetvalarının yazılı olduğu bir metni de vardır. Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazmıştır. Kasîde-i mîmiyye'yi de yazmıştır.

Hamid Bin Muhammed Efendi (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 26-28) 900/1495 senesinde Konya şehrinde doğmuştur. Babası Yenişehir kadısı iken vefat etmiş olan Mehmed Efendi'dir. Büyük dedesi Durûz Efendi diye tanınmıştır. İlk tahsilini memleketinde tamamlayan Hâmid Efendi, 922/1516 senesinde İstanbul'a gelmiş, Çivizâde Efendi ve Mahmûd Paşa Medresesi müderrisi Sadî Efendi ve Aşçızâde Hasan Çelebi'den ilim tahsil emiştir. 925/1519 senesinde Sultaniye Medresesi müderrisi olan Kadri Efendi'nin hizmetinde bulunmuş, onun hizmetinde kalarak 929/1523 senesinde tezkireci olmuştur. 940/1533 senesinde mülâzemet görevini yürütmüştür. Bursa'da Molla Hüsrev Medresesi'nde, sonra Bâyezîd Paşa Medresesi'nde, Kütahya'daki Germiyanoglu Medresesi'nde ve Bursa'daki Ahmed Paşa Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. 948/1541 senesinde Ebülleys Ali yerine Dâvûd Paşa Medresesi müderrisi ve aynı sene Osmanlı şeyhüislâmı olan Çivizâde Mehmed Efendi'ye dâmâd olmuştur. 952/1545 senesinde Gebze'de Mustafa Paşa Medresesi'ne müderris; 954/1547 senesinde Manisa müftülüğine tayin edilmiştir. 956/1549 senesinde Şam müftüsü; 957/1550 senesinde Mısır müftüsü olmuştur. 959/1552 senesinde bu görevinden alınmış, hacca gitmiş, hac ibâdetini yerine getirdikten sonra İstanbul'a gelmiştir. 960/1553 senesinde Ayasofya müderrisi, 961/1554 senesinde Bursa kadısı, 963/1556 senesinde İstanbul kadısı, 964/1557 senesinde Rumeli Kazaskeri olmuştur. 974/1567 Zigetvar seferi sırasında Rumeli kazaskerliğinden emekli edilmiş, 982/1574 senesinde Şeyhüislâm Ebusuûd Efendi yerine Şeyhüislamlığa getirilmiştir. Hâmid Efendi'nin, "Fetâvây-ı Hâmidiyye" adında dört cildlik bir eseri meşhurdur. İstanbul'da bir mescid yaptırmıştır.

Kadızaâde Ahmed Şemseddin Efendi (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 28-29) 918/1512 senesinde Edirne'de doğmuştur. Babası Bedreddîn Mahmud Efendi'dir. İlk eğitimini Edirne'de Dâr-ül Hadis müderrisi İshâk Çelebi'den ve sonra Üç Şerefeli müderrisi Çivizâde Efendi'den almıştır. Ebusuud Efendi, Sadî Çelebi ve Mevlânâ Kadri'nin mülazimi olmuştur. Kâdızaâde Ahmed Efendi, ilk olarak Bursa'da Ferhâdiyye Medresesi'ne müderris olmuş, sonra Veliyyüddîn oğlu Ahmed Paşa Medresesi'nde, 950/1543 senesinin sonunda Bursa'da bulunan Kaplıca Medresesinde, 953/1546 senesinde İstanbul'da Atık Ali Paşa Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. 963/1555 senesinde Halep kadısı görevinde naipliğini Şair Baki yapmıştır (İpşirli, 2001: 96). 967/1559 senesinde emekli edilmiş ve sonra müfettişlik memuriyetine verilmiştir. 971/1563 senesinde Rumeli Kazaskeri olmuş Sadrazamla yaşadığı sıkıntı sonucu Edirne'de Dâr-ül-hadîs medresesinde görevlendirilmiştir. Oğlu Kadı Abdurrahman Çelebi'nin vefât etmesi üzerine İstanbul'a gelmiştir. 983/1575 senesinde Süleymâniye Dâr-ül-hadîs'inde çalışmış ve aynı sene

Rumeli Kazaskerliğı görevine yeniden getirilmiştir. 985/1577 senesinde Şeyhülislam olmuştur. Şeyhülislamlığı sırasında Kazaskerlerin ve Beylerbeyinin devlet ricalindeki yerlerinde değişiklikler yapılmış ve III. Murad döneminde yapılan rasathaneyi padişahı ikna ederek yıktırdığı ifade edilmektedir (Uzunçarşılı, 1998a: 517). 988 senesinde vefat etmiş, Küçük Karaman civarında defnedilmiştir. Hedaye Şerhi, Şerh-i Tecrid haşiyesi, Şerh-i Miftâh-ı Şerife Haşiyesi, Telvîh ve ta'likatı, mevâkif ta'likatı ve tefsir-i şerif çalışmaları vardır. Evinin yakınlarında yaptırdığı câmisi ve Dâr-ül-kurrâsı vardır.

Malûlzâde Mehmed Efendi, (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 29-30) 940/1533 senesinde doğmuştur. Babası Kanunî Sultan Süleyman döneminden Malûl Mehmed Emin Efendi'dir. Nakib-ül Eşraflık yaptığı için Nakib lakabıyla da anılır (Özcan, 2003b: 456). Uzun müddet Ebusuûd Efendi'nin hizmetinde kaldıktan sonra ona damat olur. Bursa'da Emirsultan Kasım Paşa Medresesi'nde müderrislik görevinde bulunur. 973/1566 senesinde Halep Kadılığı, 974/1567 senesinde Şam Kadılığı, 977/1569 senesinde Mısır Kadılığı, 977/1569 senesinde Bursa Kadılığı, 978/1570 ve 1570 senelerinde Bursa Kadılığı, 979/1571 senesinde Edirne Kadılığı görevlerine atanır. 981/1573 senesinde Anadolu Kazaskeri olur. 983/1575 senesinde emekli edilir. 984/1576 senesinde nakibüleşraflığa, 987/1579 senesinde Rumeli Kazaskerliğı ve aynı senede Şeyhülislamlık görevine getirilir. 989/1582 senesinde görevden ayrılarak sakin bir hayat sürmek istemiştir. Başka kaynaklarda istifaya zorlandığı veya azledildiğı bilgileri mevcuttur (Özcan, 2003b: 456). 992/1584 senesinde oğlu İshak Bey'i kaybeden Malulzâde oğlunun acısına dayanamayarak 993/1585 senesinde de vefat etmiş, babasının Edirnekapı semtinde bulunan Dar-ül Kurrâsının haziresine defnedilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bir diğeri önemli ilmiye ailesine mensup olan Çivizâdelerden **Çivizâde Hacı Mehmed Efendi**, (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 31-32) Kanunî devri şeyhülislâmlarından Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi'nin oğludur. İlk tahsilini babasından alan Mehmed Efendi, 950/1543 tarihinde babası ile birlikte hacca gider. Hac yolculuğı esnasında bazı fikhi metinleri ezberler. Babası 954 senesinde vefat edince devrin ileri gelen âlimlerinden Taşköprüzâde'den ilim öğrenir. Ayrıca Perviz Efendi, Karesili Hasan Efendi ve Malul Emir Efendi'den ders alır (İpşirli, 1993b: 347). 959/1552 senesinde Rumeli kazaskeri Abdurrahmân Efendi'nin hizmetine girmiş ve damadı olmuştur. 964/1557 senesinde Kâsım Paşa Medresesi'nde, sonra Süleymâniye Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. 977/1569 senesinde Şam, 978/1570 senesinde Kâhire, 979/1571 senesinde Bursa, 981/1573 senesinde Edirne kadılıklarına

getirilmiştir. 983/1575 senesinde İstanbul kadısı olmuş aynı yıl Anadolu Kazaskeri olmuştur. 985/1577 senesinde Rumeli Kazaskeri olmuştur. 987/1579 senesinde emekli olmuş, 989/1581 senesinde sadr-ı ulemâ olmuş, aynı sene şeyhülişlâmlığa getirilmiştir. Şeyhülişlâmlığı sırasında döneminin siyasi ve sosyal olaylara katıldığı ve bunlarla ilgili fetvalar verdiği bildirilmektedir (İpşirli, 1993b: 347). 995/1587 senesinde 58 yaşında vefat etmiş, cenazesi Eyüp Sultan civarındadır. Zeyrek’de ve Şehremini yakınlarında mescid yaptırmıştır. Ve Ayrıca bir medrese, kürkçübaşı Süleymânağa Câmii yanında da bir mescid yaptırmıştır.

Abdulkadir Şeyhî Efendi, (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 32-33) İkinci Bâyezîd ve Yavuz Sultan Selim Hân zamanlarında kazaskerlik yapan Müeyyedzâde Abdurrahmân Efendi’nin kardeşi Şeyh Kerîm Hacı Efendi’nin oğludur. 920/1514 senesinde doğmuştur. Zamanının âlimlerinden dersler aldıktan sonra, Şeyhülişlâm Ebussuûd Efendi’nin hizmetine girer ve onun yanında yardımcılığı vazifelerini yapar. İlk olarak Gelibolu Sarıca Paşa Medresesi müderrisliği, 970/1562 senesinde Süleymâniye Medresesi müderrisliği yapmış, 974/1566 senesinde Şam kadılığı, yine aynı yıl içinde Mısır kadılığı, 976/1568 senesinde Bursa kadılığına getirilmiştir. 977/1569 senesinde İstanbul kadılığını yürütmekteyken, bir sene sonra Anadolu kazaskerliğine, 979/1571 senesinde Rumeli Kazaskerliğine getirilen Abdulkadir Şeyhi Efendi, 981/1573 senesinde emekli olup, 991/1583 senesinde tekrar Süleymâniye Dâr-ül-hadîs’i müderrisliğine getirilir. 995/1587 senesinde şeyhülişlâmlığa tayin edilmiştir. Şeyhülişlâmlığı döneminde çekilen mâli sıkıntı yüzünden akçenin değerinin düşürülmesi ve bu düşük akçenin askere ulufe olarak verilmek istenmesi üzerine çıkan olaylarda Abdulkadir Efendi’ye verilen bu “mağşuş akçe” ile esnaftan zorla alınan eşya ve yiyeceğin helâl olup olmadığı sorusuna “haramdır” şeklindeki fetvası üzerine gelişen ve tarihe “Beylerbeyi Vakası” adıyla geçen kanlı olaylarda Beylerbeyi ve Defterdar idam edilmiş, kendisi de Veziriazamla birlikte azledilmiştir (İpşirli, 1989a: 244). Bu olaydan sonra emekli hayatı sürmüş, 1002/1594 senesinde vefat etmiştir. Eyyûb Sultan civarında, Yahyâ Efendi dergâhı bahçesinde, babasının yanına defnedilmiştir.

Bayramzâde Zekerîyya Efendi, (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 34-36). 920/1514 senesinde Ankara’da doğmuştur. İlk tahsilini ağabeyi Yakûb Efendi’nin yanında almış, sonra İstanbul’a gelerek Arabzâde, Abdülbâkî ve Malül Emîr Efendi’den dersler alarak ilmi çalışmalarına devam etmiştir. 950/1542 senesinde Mevlana Emîr Efendi ile beraber Mısır’a gitmiş, büyük âlim Şeyh Ali Makdîsî’den dersler almıştır (Yediyıldız, 2003: 154). Dönüşünde Bursa’daki Hamza Bey Medresesi’ne müderris olarak tayin edilmiş, Bursa kadısı Kara Çelebizâde’nin,

pâdişâha tavsiyesi üzerine mevkisi arttırılmıştır. 961/1577 senesinde Kanunî Sultan Süleymân'ın maiyetinde Nahcivân Seferine katılmıştır. Çend Bey Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Bursa'da Kaplıca Medresesi'yle şereflendirilmiştir. Bayramzâde, 973/1565 senesinde, Şeyh Vefâ Câmî'nde, zamânının büyük âlimleri; Hâmid Efendi'nin huzurunda fıkıh kitabı” “Hidâye”nin bir bölümünden imtihan edilmiş, başarısı nedeniyle 975/1567 senesinde Edirne'de Üç şerefeli Câmî Medresesi'ne müderris tayin edilmiştir. 977/1569 senesinde, İstanbul'da Sahn-ı Semân Medresesi'nde, 980/1572 senesinde Sultan Selîm Câmî Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. 981/1573 senesinde Haleb kadılığı, 985/1577 senesinde Bursa, 988/1580 senesinde İstanbul kadılığı görevlerini yapmıştır. 989/1581 senesinde Anadolu kazaskerliğine getirilmiş, 991/1583 senesinde emekliye edilmiştir. 994/1586 senesinde Hacc vazifesini yerine getirmiştir. 997/1589 senesinde Rumeli kazaskerliği vazifesini yapmış, 998/1589 senesinde emekli, 999/1590 senesinde tekraren Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir. 1000/1591 senesinde şeyhülislâmlık makamına yükselmiştir. 1001/1592 senesinde vefat etmiş cenazesi Sultan Selîm Câmî civârında yaptırdığı Dâr-ül-hadis'in yanına defnedilmiştir. Hidâye şerhi, Beydâvî tefsîrinden Arâf sûresine yaptığı haşiyeler, Şerh-i Miftâh üzerine ta'likat, Keşşâf, Telvîh, Mevâkîf ve Tecrîd kitaplarına haşiyeler yazdığı eserlerdendir (Yediyıldız, 2003: 155). İstanbulda bir medrese ve bir Dar ül Hadis-i inşa ettirmiş ve etrafında hocalar için odalar yaptırmıştır. Şeyhülislâmlık görevi bir sene beş ay sürmüştür.

942/1535 senesinde doğan **Bostanzâde Mehmet Efendi**, (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 33-34) Kanuni devri âlimlerinden Tireli Kazasker Bostan Mustafa Efendi'nin oğludur (İpşirli, 1992: 311). Bostanzâde Mehmed Efendi, Arabzâde, Kâdızâde ve Gül Hoca Çelebi'den ilim tahsil eder (Eliaçık, 2012:b 40). 963/1556 senesinden itibaren mülâzim müderris olarak çalışmaya başlamış, 966/1559 senesinde Eski İbrâhim Paşa Medresesinde müderrisliğe girmiş ve daha birçok medreselerde müderrislik yapmıştır. 981/1573 senesinde Şam kadılığı görevine, 983/1575 senesinde Bursa ve aynı yıl içinde Edirne kadılıkları görevine getirilir. 984/1576 senesinde İstanbul kadılığı, 985/1577 senesinde Anadolu kazaskerliği görevine getirilmiştir. 988/1580 senesinde Rumeli kazaskerliğinde bir yıl görev yaptıktan sonra emekli olmuştur. 991/1583 senesinde Kâhîre kadılığında sonra 995/1587 senesinde ikinci defa Rumeli kazaskerliğine getirilmiş, 997/1589 senesinde ise Şeyhülislâm tayin edilmiştir. Yaklaşık üç yıl süren görevinin sonlarında kardeşi İstanbul Kadısı Mustafa Efendi'yi Anadolu kazaskeri yapmak için bazı kadılara şikâyetler yaptırmış ve o sırada kazasker olarak görev yapan şair Baki'nin durumu

Divân-ı Hümâyûn'da anlatması üzerine Şeyhülislam, Baki şiiirlerinin bir kısmının küfür barındırdığı iddiasıyla görevden alınmasını talep etmiştir. Bu olay sonucunda Sultan III. Murad, Mehmet Efendi ve kardeşini azletmiştir (İpşirli, 1992: 311). Bostanzâde 1001/1593 senesinde üçüncü defa Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir. Şeyhülislâm Bayramzâde Zekeriyâ Efendi'nin vefâtı üzerine, aynı yıl içinde ikinci defa şeyhülislâmlık makamına tayin edilmiştir. Bu hadise ile Osmanlı tarihinde azledilen bir Şeyhülislam, aynı göreve yeniden getirilmiş oluyordu (İpşirli, 1992: 311). Mehmet Efendi 1006/1598 senesinde şeyhülislâmlık vazîfesindeyken vefât etmiş ve Şehzâde Camii haziresine defnedilmiştir. Tam olarak yedi sene iki ay şeyhülislâmlık görevinde bulunmuştur. Kendisine ait bazı hayratları mevcuttur. Bunlardan biri Samatya Hacıkadın Mahallesi'nde bulunan mesciddir. Arapça, Farsça ve Türkçe şiiirleri vardır. Kaleme aldığı eserler arasında “İhya'u 'Ulûmi'd-din” adlı eserin “Yenabiu'l-yakin fi İhyai Ulûmi'd-din” adıyla yaptığı bir tercümesi önemlidir. Ayrıca Mülteka'l-ebhur adlı esere de bir şerh yazdığı bilinmektedir (İpşirli, 1992: 311).

Hoca Sadeddîn Efendi, (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 36-38) aslen İsfahan kökenlidir. Dedesi Hafız Mehmed Efendi Sultan Selim'in Çaldıran Savaşı sonrası İstanbul'a getirdiği âlimler ve zanaatkârlardan birisidir (Parmaksızoğlu, 1999: 9). Sultan Selim'in yakınındaki kişilerden olan Hasan Can Efendi'nin oğludur. 943/1536 senesinde İstanbul'da doğan Hoca Sadeddîn Efendi, erken yaşlarda ilim sahasına girer. Müderris Karamanlı Mehmed Efendi onun ilk hocası olmuş, Sultan Selim'den gördüğü destekle dönemin en önemli âlimi Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'ye talebe ve mülazim olmuştur. 963/1555 senesinde yardımcı müderris olarak İstanbul'da Murâd Paşa Medresesi'nde ders vermiştir. 972/1564 senesinde Hariç rütbesine yükselen Hoca Sadeddîn Efendi, 981/1573 senesinde Manisa'da Sultan Murad'ın hocalığını yapar. 982/1474 Ramazanında Şehzâde Murâd tahta çıkınca, Sadeddîn Efendi'yi Manisa'dan İstanbul'a getirtir. Bu dönemden sonra Hoca Sadeddin Efendi, Hoca-i Sultânî, Reis'ül-Ulemâ ya da “Hoca-i Cihân Sadeddin Efendi” unvânıyla anılır (Parmaksızoğlu, 1999: 168). Devletin iç ve dış siyâsetine yardımcı olan Sadeddîn Efendi, sultanın danışmanlığını da yapmıştır. Padişaha yakın olmak için devlet yönetimindeki etkin isimlerin arasında olmaya çalışır. Devletin dış siyasetinde de etkin bir rol oynamış, İngiltere ile diplomatik ilişki kurulması ve ticaret anlaşması yapılmasında önemli görevler üstlenmiştir (Turan, 1999: 196). 1003/1594 senesinde Üçüncü Mehmed Hân tahta çıkınca, Sadeddîn Efendi'ye hürmet gösterir. Padişahın yanında o kadar etkin olur ki ilmiye atamaları ve vezir atamalarının dahi kendisiyle meşveret edilerek yapılmasını sağlar. Devrin tüm

olaylarını yönlendirerek Avusturya Seferi için padişahı bile ikna eder. Haçova Zaferinin kazanılmasında en etkin kişilerin başında gelir. Savaşın meşveretinde geri çekilmek isteyenlere karşı savaş meydanına çıkılması için padişahı ikna etmiş, hatta savaşın ikinci günü düşman kuvvetlerinin hazine sandıklarının yanına kadar gelmelerine rağmen padişahı Hırka-yı Saadeti giymeye ikna edip ordunun moral kazanmasında etkili olmuştur. Sonuç olarak Osmanlı ordusunun galip gelmesinde büyük katkısı olur (Turan, 1999: 196). Devlet içindeki gücünün zirvesinde olan Hoca Sadeddin Efendi, Damad İbrahim Paşa'nın sadareten ayrılması için çalışması yüzünden Safiye Sultan ile arası açılır. Muhalifleri Bostanzâde ve Baki'nin de isteğiyle devlet yönetiminden uzaklaştırılmış hatta Mekke kadılığına gönderilmek istenmiştir. İstanbul'da kalan Hoca Sadeddin 1006/1598 senesinde Sadrazam Damad İbrahim Efendi'nin vefatı ve Bostanzâde'nin azliyle Şeyhülislamlık makamına ulaşır (Turan, 1999: 197). Padişah hocalığı ile şeyhülislamlığı aynı anda yürüttüğü için "câmiu'r-riyasetin" unvanıyla anılmıştır (Turan, 1999: 197). Devletteki eski etkisine kavuşan Sadeddin Efendi, istediği atamaları yaparak kendisine yakın kişileri göreve getirir. Macaristan seferi ve Uyvar seferinde etkisi olmuştur (Turan, 1999: 196). H.1008/1599 senesinde Üçüncü Murâd Hân'ın vefâtının dördüncü senesinde Ayasofya Câmii'nde hatim ve mevlid duâsına giderken fenalaşmış, duâ sırasında vefat etmiştir. Cenâzesi Eyüp Sultan'da yaptırmış olduğu Dâr-ül-Kurrâ bahçesine defnedilmiştir. Farsî Tarihini tercüme etmiştir. Tâc-üt-tevârih'i adlı eseri yazmış, Sadr-üş-şerîa adlı esere haşiye, Târih-i Temîmî'ye takriz yazmıştır. Bir sene sekiz ay Şeyhülislamlık yapmıştır.

"Hoca Sadeddin Efendi'nin en çok bilinen eseri de Tac-üt Tevarih'tir. Arapça ve Farsça'dan tercüme ettiği eserleri ve bu dilde yazdığı şiirlerini "Zübdetü'l-Eş'âr" adlı bir mecmuada toplamıştır. Ayrıca Lâri'nin Mir'atü'l-Edvâr ve Mirkatü'l-Ahbâr adlı eserinin ve Behçetü'l-Esrâr ve Ma'denü'l-Envâr, Şeyh Nureddin Ebu'l-Hasen Ali b. Yusuf el-Lahmî'nin Behçetü'l-Esrâr ve Ma'denü'l-Envâr eserini, Ūşî'nin el- Emâlî eserini, Muhammed Nisaburî Kuşeyrî'nin Risâle-i Kuşeyrî adlı eserlerini tercüme etmiştir. Ayrıca Selimnâme, Münşeât-ı Hoca Sadeddin Efendi, Mekâtib-i Selâtîn, Münşeât ve Mükâtabât-ı Sultâniye, Kasîde-i Sa'dî fi'l-Akâid, Risâle fi'l-hilyeti'l-Muhammediye, Kasîde-i Sa'dî fi'l-Akâid, Hâşiye a'lâl-Beyzâvî, Risâle fi'l-hilyeti'l-Muhammediye adlı risale ve haşiyeleri vardır. (Hoca Sadeddin Efendi, 1999: 190-206)

Sunullah Efendi, (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 39-42) Kanunî Sultan Süleymân devri kazaskerlerinden İskipli Cafer Efendi'nin oğludur. 960/1552 senesinde İstanbul'da doğmuştur. Çocukluğundan itibaren ilim tahsiline başlamış, ilk olarak Mevlana Cemâlî

Efendi'den dersler almıştır. Daha sonra Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin hizmetinde bulunmuş, onun yanında mülazim olmuştur. H.978/1570 senesinde Manav Seyfî Efendi yerine Beşiktaş Hayreddin Paşa Medresesi'ne müderris tayin olmuş ve çeşitli medreselerde çalışmıştır. 996/1588 senesinde Sultân Murâd Hân vâlidesi Medresesi müderrisliğine getirilir. 998/1590 senesinde Bursa kadılığı, 999/1591 senesinde Edirne kadılığı, 1000/1592 senesinde İstanbul kadılığı görevlerine atanır. Aynı sene içinde Anadolu kazaskerliğine yükseltilir. 1001/1592 senesinde Rumeli kazaskerliğine getirilir. 1003/1595 senesinde Sultan Üçüncü Mehmed Hân'ın tahta geçmesinden sonra, kendi isteğiyle emekliye ayrılmış, 1008/1600 senesinde Şeyhülislâm Hoca Sadeddin Efendi'nin vefâtı üzerine, onun yerine şeyhülislâmlık makamına getirilmiştir. İlk şeyhülislâmlığında Osmanlının sosyal ve siyasal hayatındaki yanlışlıklarından dönmesi için çaba sarfetmiştir (İpşirli, 2009: 531). Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa'nın isteğiyle 1010/1602 senesinde vazîfeden alındıktan sonra 1011/1603 senesinde sipâhilerin ısrârı üzerine, ikinci defa şeyhülislâmlığa getirilir. 1012/1604 senesinde Poyraz Vakası neticesinde Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa tarafından vazîfeden alınmış sürgün edilmiştir. Aynı sene Birinci Sultan Ahmed Hân pâdişâh olunca, Sunullah Efendi, 1013/1605 senesinde üçüncü defa şeyhülislâmlık makamına getirilir. 1015/1607 senesinde Veziriazam Derviş Paşa'nın kendisini istememesi üzerine vazîfeden alınmış, yerine Mustafa Efendi atanır. Bu şeyhülislâmın vefâtı üzerine, aynı sene dördüncü defa şeyhülislâm olur. Son şeyhülislâmlığı sırasında Kırım Hanlığına tayin meselesine karışması ve devlet adamlarıyla ters düşmesi sonucunda I.Ahmed tarafından 1017/1609 senesinde azledilerek emekli edilmiştir (İpşirli, 2009: 531). 1020/1612 senesinde Şam yolundan hacca gitmiş ve 1021/1613 senesinde de vefat etmiştir. Hüdâyî Mahmûd Efendi'nin kıldırıldığı cenaze namazıyla Camiye çevirdiği Hüssam Bey Mescidi haziresine defnedilmiştir. Altı yıl on ay Şeyhülislâmlık görevini yürütmüştür.

4. XVII. Yüzyıl Şeyhülislamları

Şeyhülislamların en yoğun olarak görev yaptığı yüzyıllardan biri XVII. Yüzyıldır. Bu yüzyılda şeyhülislâmlık makamı 41 defa el değiştirmiştir. Ancak görev yapan şeyhülislam sayısı 32'de kalmıştır. XVI. Yüzyılda görev yapan şeyhülislamlardan bir kısmı hem XVI. hemde XVII. yüzyılda görev yaptığı tespit edilmiştir. Bu şekilde görev yapmış ilk şeyhülislam olan Mustafa Sunullah Efendi'dir. Mustaf Sunullah Efendi'nin diğer hususiyeti ise bu göreve üç defa getirilmiş

olmasıdır. Bu da Osmanlı Şeyhülislamı arasında göreve tayin ve azil edilen şeyhülislamı arasında ona önemli bir yer kazandırmıştır.

Aynı rekoru elinde bulunduran başka şeyhülislamı da olmuştur. Zekeriyazâde Yahya Efendi ve Esad Efendizâde Ebu Said Mehmed Efendi şeyhülislamlık görevine üçer defa getirilmişlerdi.

“Şeyhülislamı makam süreleri sınırlandırılmamıştır. İlk devirlerdeki şeyhülislamı ömürlerinin sonuna kadar makamlarında kalmışlardı. Bu adet ilk defa Kanunı Süleyman tarafından Şeyhülislam Çivizâde Muhyiddin Efendinin (948/1542) azılıyla bozulmuştur. Daba sonraları benzeri aziller artık adet haline gelmişti. Esas olarak şeyhülislamlık süresi daba ziyade şeyhülislamı şahsi kabiliyetlerine ve devletin içinde bulunduğu siyasi durumuna bağlı idi. Bu husus yalnız şeyhülislam için değil sadrazamlar ve batta Hıristiyan tebanın dini lideri olan Patrikler için de geçerlidir. İstikrarlı devirlerde dini liderlerin makam süreleri uzarken; karışık devirlerde makam sahipleri birbiri ardınca değişmekte ve kısa zamanda pek çok kimseler şeyhülislamıktan gelip geçmektedir. Mesela IV. Mehmed yediyaşında tahta çıktığında (1648) ülke karışıklık içinde idi ve bu zayıf saltanatın ilk on yılında oniki şeyhülislamın tayini birbirini takip etmişti. Saltanatın geri kalan istikrarlı yirmidokuz yılında ise sadece beş şeyhülislam değişti. Normal şekilde şeyhülislamı makamlarında iki ile beş sene arasında kalabilmişlerdir. Fakat bu bir kaide değildi. Daba az kalan pek çok şeyhülislamı da vardı. Mesela, Şeyhülislam Yekçeşm Hüseyin Efendi 20/8/1703 günü tayin edildi ve sadece üç gün idi.” (Sarıkçıoğlu, 1982: 199).

Devhatü'l-Meşayih'te yaptığımız inceleme sonucunda benzer şekilde Memikzade Mustafa Efendi'nin de çok kısa bir süre görevde kaldığı tespit edilmiştir. Memikzadenin görev süresinin ise sadece on üç saat olduğu anlaşılmaktadır.

Bu yüzyılda da padişah hocalığı yanısıra şeyhülislam olarak tayin edilmiş olanlar da vardı. Bunlardan biri Feyzullah Efendi'dir. Feyzullah Efendi, padişah hocası iken şeyhülislam olarak tayin edilmiş olduğundan kendisine camii-ür riyasetin unvanı verildiği görülmektedir. Bununla beraber Devhatü'l-Meşayih'te bu unvanın verildiğine dair bir bilgiye rastlanılamamıştır.

XVII. yüzyılda görevi başında katledilen ilmiye mensubu şeyhülislamı da olduğu anlaşılmaktadır. Oysaki Osmanlı geleneğinde ilmiye mensubu şeyhülislamı aldığı en büyük ceza azil idi. Bu şekilde görevden alınan şeyhülislam sayısı 3'tür. Bu şeyhülislamı Ahizâde Hüseyin Efendi, Hocasâde Mesud Efendi ve Feyzullah Efendi'dir.

Bu yüzyılda görev yapan şeyhülislamılardan ilki olan **Hoca Sadeddinzâde Mehmed Efendi**, (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 42-43) silsile-i ratibe geleneğinden gelmiş bir aileden olup, Şeyhülislam Hoca Sadeddin Efendi'nin oğludur. 975/1567 senesinde Bursa'da doğmuştur (Kapanşahin, 2003: 154). Şerif Mehmed Efendi, gençliğini babası Hoca Sadüddin

Efendi'nin Yıldırım Bâyezîd Medresesi'nde müderris bulunduğu sırada Bursa'da geçirmiştir. 994/1586 senesinde babasına mülazim olmuş, ardından da İsmihan Sultan Medresesinde Müderris olmuştur. 997/1589 senesinde Sahn-ı semân Medresesi'ne müderris olarak tayin edilmiş, 999/1591 senesinde Süleymâniye Medresesi'nde vazîfe almıştır. 1000/1592 senesinde Mekke kadılığına getirilmiş, 1001/1593 senesinde ise bu görevden istifa etmiştir. 1004/1596 senesinde İstanbul kadılığına getirilmiş, sonra da Anadolu kazaskeri yapılmıştır. Eğri seferinden sonra iki sene azl edilmiş, 1007/1599 senesinde Rumeli Kazaskerliği görevine getirilmiştir. Sunullah Efendi'nin yerine 1010/1601 senesinde şeyhüislâmlığa getirilmiş, 1011/1602'de emekli edilmiş, 1017/1607 senesinde ikinci defa şeyhüislâm tayin edilmiştir. 1024/1614 senesinde veba salgınına yakalanarak vefat etmiştir. Cenaze namazı Üsküdari Aziz Mahmud tarafından kıldırılmış, Eyüp Sultan'da babasının türbesine defn edilmiştir. Sekiz sene on bir ay Şeyhüislamlık vazifesini yürütmüştür. Nazım ve nesir eserleri vardır (Akgün, 1998: 69). Kaside-i Büre'ye tahmiş, Âsâr-ı Ehl-i Asra Takrîz başlıca eserleridir.

Ebu-l Meyâmin Mustafa Efendi, (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 43-44) 953/1546 senesinde İstanbul'da doğmuştur. İsmi, Mustafa'dır. Sarıgörezzâde'nin kayın birâderi olarak meşhur olmuştur. Çocukluğundan itibaren ilim hevesiyle çalışmıştır. Bursa'ya gidip, Kaplıca Medresesi müderrisi olan Sarıgörezzâde'nin hizmetinde bulunmuş, sonra Paşa Medresesi müderrisi Mahmud Efendi'nin eğitiminden geçmiş, İsmuhânî Sultan Medresesi müderrisi Abdülgânî Efendi'nin ilim meclisinde bulunmuş ve son olarak Ebussuud Efendi'nin hizmetinde bulunmuş, mülâzım olarak onun yanında vazîfe yapmıştır (İpşirli, 2006a: 538). İlk olarak Eski Nişancı Medresesi müderrisliğine tayin edilir. Kestel Medresesi'ne, oradan Perviz Efendi Medresesi'ne ve Kürkçübaşı Medresesine müderris tayin olunur. Bu sırada Kara Çelebizâde Hüsâm Efendi'nin kızıyla evlenmiş, Hoca Efendi'nin yakınında bulunmuş ve çeşitli medreselerde müderrislik görevlerini yürütür. 1004/1595 senesinde Süleymâniye Dârühadîs müderrisliğine yükseltilir. 1008/1599 senesinde Edirne kadılığına tayin edildikten sonra, 1010/1601 senesinde İstanbul kadılığına atanır. Görevi sırasında halkın işlerinin çabucak görülmesi, narh meselelerinin düzenlenmesi ve zahire yokluğunda sıkı kontrolüyle İstanbul halkına sıkıntı çektiğinden dolayı kendisine bereketli kimse manasına gelen "Ebu-l Meyâmin" lakabı verilmiştir (Uzunçarşılı, 1998a: 460). 1011/1602 senesinde Anadolu kazaskerliğine terfi ettirilir. Aynı sene içinde şeyhüislamlık vazîfesinden alınan Sunullah Efendi'nin yerine, şeyhüislamlık makamına yükseltilir. Görevi sırasında I.Ahmed'in imamı Mustafa Safi Efendi ile arasının açılması ve sadaret

kaymakamı Kasım Paşa ile birlikte hareket etmesi nedeni ile 1013/1604 senesinde emekliye ayrılmıştır (İpşirli, 1994c: 362). Aynı yıl ikinci defa Şeyhülislam olan Mustafa Efendi dört ay sonra geçirdiği hastalıktan dolayı vefat etmiştir (İpşirli, 1994c: 362). Cenazesi Sultan Murad Camii civarındaki evinin yakınına defn edilmiştir. 1 sene 10 ay müddetinde Şeyhülislâmlık yapmıştır. “Eşbâh ven-nezâir-i fıkhiye” adlı esere talikatu, “İmtihan Mahalline” adlı risalesi ve güzel sözlerinden oluşan eserleri vardır.

Hoca Sadeddîn Efendizâde Mehmed Esad Efendi, (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 44-46) Osmanlı şeyhülislâmlarından Hoca Sadeddin Efendi'nin oğludur (Kolektif, 2003: 421). 978/1570 senesinde İstanbul'da doğmuş, İlk tahsilini babasından yapmıştır. Genç yaşında ilim âlemine giren Esad Efendi, 996/1588 senesinde Haseki Medresesi müderrisliğine getirilir. Daha sonra başka medreselerde de çalışarak, 1001/1593 senesinde Dar-ül Hadis-i Süleymâniye medresesine terfi eder. 1004/1595 senesinde Edirne kadılığına tayin edildikten sonra, aynı sene içinde Anadolu kazaskerliği, 1007/1598'de de İstanbul kadılığına getirilir. 1010/1601 senesinde tekrar Anadolu kadıaskerliğine tayin edilir, 1011/1602 senesinde Rumeli kadıaskerliğine terfi eder. 1013/1604'de istifa eder, 1015/1606'da tekrar aynı göreve gelir. 1017/1608 senesinde bu vazîfeden ayrılıp inzivaya çekilmiştir. 1023/1614 senesinde hac ibâdetini yerine getirmiş, hac dönüşünde Karaman'a geldiği zaman birâderi olan Şeyhülislâm Mehmed Efendi'nin vefât ettiği ve yerine kendisinin şeyhülislâm tayin olunduğunun haberini almıştır (Özdemir, 2011: 714). Şeyhülislamlığı sırasında devlet işlerinde etkili olan Esad Efendi, I. Ahmed'in vefatından sonra kardeşi I. Mustafa'nın tahta geçmesinde ve onun tahttan indirilmesinde etkili olur. Bu dönemde II. Osman ile de arası iyi değildir (Aktepe, 1995: 340). Yedi sene bu görevi başarıyla yürütmüş, bu sürede pâdişâhın müsteşarı durumuna gelmiştir. Sultan İkinci Osman'la birlikte 1030/1621'de Lehistan seferine katılır, ihtiyârlığı ve rahatsızlığı sebebiyle Boğdan'dan geri döner. Kızı Akile Hanım, Sultan II. Osman ile Üsküdari Mahmûd Efendi'nin vekil olması suretiyle evlenmiştir (Uzunçarşılı, 1998a: 460). Sultan II. Osman'ın hacca gitme isteğini uygun bulmamış ve Sultan'ın ölümüyle sonlanan olaylarda asilerin istediği bazı fetvaları vererek olayların büyümesini önlemek istemiştir (Aktepe, 1995: 340). Sultan II. Osman'ın 1031/1622'de tahttan indirilmesinden sonra, şeyhülislâmlık vazîfesinden ayrılmıştır. 1032/1623 senesinde Sultan IV. Murad döneminde tekrar şeyhülislâmlık makamına getirilir. Vezir Kemankeş Ali Paşa ile anlaşmazlıklar yaşar. Bu görevi sırasında 1034/1625 senesinde vefât etmiş, Cenazesi Eyüp Sultan'da babası ve kardeşinin yanına defn edilmiştir. Üsküdari Mahmûd Efendi'den tarikat

yoluna girmiştir. Üç dilde yazdığı şiirlerinden meydana gelen bir Dîvân'ı ve Gül-i Handan adında bir Gülistan tercümesi vardır. Ayrıca Kaside-i Büre'ye tahmis yazmıştır (Özdemir, 2011: 717). Şeyhülislâmlık müddeti, toplam sekiz sene altı aydır.

Zekeriyyâde Yahya Efendi, (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 46-48) Şeyhülislâm Bayramzâde Zekeriyyâ Efendi'nin oğludur. Küçük yaşta ilme yönelmiştir. Vâlîde Medresesi'ne müderris olmuş, daha sonra kadılık vazîfesiyle Edirne, Halep ve Şam'da görev yapmıştır. Bu vazîfeleri müteakip 1012/1603 senesinde İstanbul kadılığına getirilmiştir. Anadolu kazaskerliği ve altı ay sonra da Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir. Sultan İkinci Osman döneminde Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi makamından çekilince, 1031/1622 senesinde şeyhülislâmlığa tayin edilmiştir. Sadrazam Kemankeş Ali Paşa, Sultan Mustafa'nın tahta çıkmasından sonra Yahya Efendi'nin azledilmesini sağlamış, ilk şeyhülislâmlık görevi bir sene dört ay sürmüştür. Esad Efendi'nin vefatı üzerine 1034/1625'de ikinci defa şeyhülislâmlık makamına getirilmiştir. 1043/1634 senesinde Ahizâde Hüseyin Efendi yerine üçüncü defa şeyhülislâmlığa tayin edilmiştir. 1053/1643 senesine kadar bu görevi sürdürmüş, görevi esnasında vefat etmiştir. Cenazesi Fatih Camiinden kaldırılmış, babası Zekeriyya Efendi türbesine defn edilmiştir. Üç dönemde toplam yirmi sene Şeyhülislâmlık yapmıştır. Yahyâ Efendi, Sultan İkinci Osman Hân, Sultan Dördüncü Murâd Hân, Sultan Birinci İbrâhim Hân devirlerini yaşamış, Revân ve Bağdad seferine katılmıştır. Şairlik yönü çok kuvvetlidir. Tertib edilmiş bir Divanı vardır. Ayrıca Muhsin-i Kayserî'nin Ferâiz manzûmesine şerh yazmıştır. Evinin yakınında bir mescid yaptırmıştır.

Osmanlı Devleti'nde eceliyle ölenler dışında siyaseten katledilen şeyhülislam olmuştur. Bunlardan biri de **Ahizade Hüseyin Efendi**'dir. (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 48-50) Bununla beraber ulema sınıfının siyaseten katledilmesi teamüllere aykırı bir husus olarak kanunla sabittir. Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla şeyhülislamların bu şekilde katledilmelerinin şahsiyetleriyle değil devrin olaylarıyla yakından ilgilidir. Bu açıdan bakıldığında Hüseyin Efendi'nin katlinin taşrada meydana gelen hadiselerde rol aldığı düşünüldüğünden gerçekleşmiş olduğu söylenebilir(Katgı, 2013: 396) Ahizâde Şehid Hüseyin Efendi, II. Selim devri kazaskerlerinden Ahizâde Mehmed Efendi'nin oğludur. 980/1572 senesinde doğmuştur (Katgı, 2013: 401). Küçük yaşlardan itibaren ilme yönelmiş, ilk tahsilinden sonra Hoca Sâdeddin Efendi'nin öğrencisi olmuş ve 997/1588 senesinde Hoca'ya mülazim olmuştur. 998/1589 senesinde Papasoğlu Medresesine müderris olmuş ve 999/1590 senesinden sonra başka medreselerde de görev almış, ardından 1011/1602 senesinde Süleymaniye Dârülhadis Müderrisliğine getirilmiştir. 1013/1604 senesinde

BENĞİ
DÜNYA YÖRÜK-TÜRKMEN ARAŞTIRMALARI DERĞİSİ

Bengi World Journal Of Yoruk-Turkmen Studies

Yıl: 5, Sayı: 2

(Eylül 2022)

Bursa Medresesinde görev almış, 1014/1605 senesinde İstanbul Kadısı olmuştur. 1015/1606'de görevden alınan Hüseyin Efendi, 1017/1608'de tekrar aynı göreve getirilir. 1020/1611 senesinde Anadolu Kazaskeri olmuş sonra tekrar ayrılmış, 1022/1613'de Rodosçuk Arpalığı kendisine verilmiştir. 1023/1614'de İstanbul Kadısı olmuş, 1024/1615'de Galata Arpalığı kendisine verilmiştir. 1025/1616'da Anadolu Kazaskeri görevine getirilmiştir. 1027/1617'de Pravadi arpalığı kendisine verilir. 1030/1620'de alınan arpalıklar 1031/1621'de geri iade edilir. 1032/1622'de Rumeli Kazaskeri olmuş, aynı yıl görevden alınmıştır. 1037/1627'de Rodosçuk Kadılığı, 1039/1629'da Gelibolu Kadılığı arpalık olarak kendisine verilmiştir. 1041/1631 senesinde Hafız Ahmed Paşa'nın idamı ile sonuçlanan olaylar sırasında Şeyhülislâm Yahya Efendi azledilince yerine şeyhülislamlık makamına getirilir. 1043/1633 senesinde Padişah'ın annesine bir mektup yazarak oğluna bazı konularda telkinde bulunmasını istemiştir. Şeyhülislamın düşmanları ise onun padişahı ortadan kaldırmak için gizli toplantılar yaptığı yolunda haber yaymıştır. Bursa'da bulunan hükümdar hemen İstanbul'a gelerek şeyhülislâmın ve oğlu İstanbul kadısı Seyyid Mehmed Efendi'nin Kıbrıs'a sürülmesini emretmiştir (Okumuş, 2013: 391). Ahîzâde ve oğlu ayrı ayrı gemilere bindirilerek yola çıkarılmış, hiddetini yenemeyen padişah ölüm fermanı vererek Bostancıbaşıyı arkalarından göndermiştir. Yedikule civarında gemiden alınan Hüseyin Efendi Kaleferya denilen yerde idam ettirilmiştir. Cesedinin bulunmaması için kumsala gömülmüştür. Oğlu ise denize açıldığı için kurtulmuştur (Katgı, 2013: 410).

Şeyhülislamların katli hadisesinde siyaseten katllerin aslında suç olduğu bilinmekle beraber, devletin bekasına zarar verecek durumlar olması halinde bütün mahzurlarına rağmen katledilmeleri hususunda emirlerin verildiği anlaşılmaktadır. Ahîzâde Hüseyin Efendi'nin de bu cinsten bir suça iştirak ettiği tespit edilmiştir (Katgı, 2013:408). 1041/1631 yılı başlarında meydana gelen sipahi ayaklanmaları sebebiyle şeyhülislam Yahya Efendi'nin yerine bu makama getirilmiştir. Asi sipahiler, Sultan IV. Murad'ı tehdit etmiş ve şehzadelerin hayatlarını garantiye almak istemişlerdir. Hüseyin Efendi'de asi sipahileri destekleyen garanti vermiştir. Bu nedenden dolayı padişahın garazına maruz kalarak 7 Ocak 1634'te azledilmiştir. Görevinden uzaklaştırıldıktan sonra katledilmesi için emir verilmiştir (Katgı, 2013:404-405) Hüseyin Efendi'nin isyancıları desteklemesinin sebebi padişaha karşı gelmek olmadığı sonradan anlaşılmaktadır. Desteğin amacı asi sipahileri tamamen ortadan kaldırmak ve böylece devletin elini güçlendirmektir. Oysaki olaylar tam da bu mesnedin aksine seyretmiş görünmektedir. (Katgı, 2013: 406).

Osmanlı Devletinde ilmiye sınıfı için en büyük cezanın sürgün olmasına karşın IV. Murad'ın önce bir kadıyı ve sonra Şeyhülislam Hüseyin Efendi'yi idam ettirmesi halk arasında büyük huzursuzlukların çıkmasına neden olmuştur (İpşirli, 1988b: 549). Medresesi civarında yaptırdığı kabir boş kalmıştır. Balat semtinde bir kiliseyi camii yapmıştır. Hüdayî mahlası ile şiirler yazmıştır. Kâtip Çelebi, Âhizade'nin bazı eserlere haşiye yazdığını söylemekte fakat isim vermemektedir (İpşirli, 1988b: 549). Şeyhülislamlık müddeti yalnızca iki aydır.

Esad Efendizâde Ebu Said Efendi, (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 50-52) Şeyhülislâm Hoca Sadeddîn Efendi'nin torunu, Şeyhülislam Es'ad Efendi'nin oğludur. 1003/1594 senesinde İstanbul'da doğmuştur. Babasının refakatinde gerek hayatı gerek ilmi çalışmaları kolay geçmiştir. Babasının yardımıyla ilim dünyasına adım atmış ve âlimler arasına katılmıştır. Hemen yüksek rütbeliler olarak 1030/1621 senesinde Şam kadılığına, 1032/1623 senesinde Bursa kadılığına getirilmiştir. 1034/1625 senesinde İstanbul kadılığına yükseltilmiştir, 1036/1626 senesinde bu vazîfeden alınmış ve aynı sene içinde tekrar aynı vazîfeye getirilmiştir. 1038/1628 senesinde Anadolu kazaskerliğine yükseltilmiş ve 1039/1629 senesinde Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir. Kısa bir süre sonra görevden alınmış, on yıl kadar kadar inzivaya çekilmiş 1049/1639 senesinde de tekrar Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir. 1051/1641 senesinde görevden alınmış, 1053/1643 senesinde Şeyhülislamlık görevine getirilmiştir. 1055/1645 senesinde görevden alınmış, Karaçelebizâde Abdülazîz Efendi'nin görevden alınması üzerine 1061/1651 senesinde yeniden şeyhülislamlık makamına getirilmiştir. 1062/1652'de görevden alınmış, 1064/1654 senesinde Şeyhülislâm Behâî Efendi'nin vefâtı üzerine, üçüncü defa şeyhülislamlık makamına getirilmiştir. 1065/1655 senesinde bir takım sipahinin çıkardığı ayaklanmayla Veziriazam İbşir Paşa ile birlikte vazîfeden alınarak, oğlu ile birlikte Gelibolu'ya gönderilmiştir. 1067/1657 senesinde Mekke Kadılığına atanmış, bir hafta sonra Şam ile birlikte Konya kadılığına atanmış padişah ve eşine yazdığı mektupla affını talep etmiştir. İstanbul'da sahibi bulunduğu çiftlikte inzivaya çekilmiştir. 1072/1662 senesinde vefat etmiş, cenazesi Eyüp'te dedesinin mezarının yanına defn edilmiştir. Said mahlasıyla şiirler yazmıştır. Şeyhülislamlık müddeti dört sene altı aydır.

Muid Ahmed Efendi, (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 53-54) aslen Kazabad kasabasındandır. Küçük yaşlardan gençlik dönemine kadar geçen sürede burada yaşamış, daha sonra İstanbul'a geçerek Fehmi efendi'nin öğrencisi ve mülazımı olmuştur. Çeşitli Medreselerde ders verdikten sonra 1035/1625 senesinde çalıştığı Dar-ül Hadis-i Süleymaniye Medresesinden Şam Kadılığına, 1039/1629'da Mısır Kadılığına, 1043/1633'de Edirne Kadılığına getirilmiştir. Azl

edildikten sonra 1045/1635 senesinde İstanbul Kadısı olmuş, 1047/1637 senesinde Anadolu Kazaskerliği görevine getirilmiştir. Yaşadığı bir olay yüzünden azl edilerek Belgrad'a sürgün edilmiş ve bir müddet sonra affedilerek 1049/1639 senesinde Anadolu Kazaskerliği'ne dönmüş, 1051/1641 senesinde de Rumeli Kazaskerliği görevine getirilmiştir. 1055/1645 senesinde azl edilip aynı sene Şeyhülislam makamına getirilmiştir. 1057/1647 senesinde vefat eden Muid Ahmed Efendi'nin cenazesi Kadıçeşmesi yanında yaptırdığı medrese yanına defn edilmiştir. Bir sene dört ay Şeyhülislamlık yapmıştır.

Şeyhülislâm Abdurrahim Efendi, (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 54) Adana doğumludur. Küçük yaşlardan itibaren ilim tahsiline başlamış, daha sonra Hüseyin Halhali'nin hizmetine girmiştir. Bazı kaynaklarda Sadreddinzâde Mehmed Emin Efendi'den de dersler aldığı bildirilmektedir (İpşirli, 1988a: 289). Müderrislik için imtihana giren Abdurrahim Efendi, bu imtihanı kazandıktan sonra, çeşitli medreselerde müderris olarak görevlendirilmiştir. Süleymâniye Medresesi, Yenişehir ve Sultan Ahmed Dâr-ül-Hadislerinde müderrislik yapmıştır. Şeyhülislâm Ebû Sa'îd Efendi'nin teşvik ve tavsiyesiyle, 1049/1640 senesinde İstanbul kadılığına getirilmiştir. Daha sonra Anadolu kazaskerliğine getirilmiştir. Kısa bir müddet sonra bu vazîfeden alınarak Edirne'ye gönderilmiş, oradan Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir. 1057/1647 senesinde şeyhülislâmlik makamına getirilmiştir. Şeyhülislamlığı sırasında Sultan İbrahim'in önce tahttan indirilmesi sonra katledilmesi fetvasını vermiştir (İpşirli, 1988a: 289). 1059/1649 senesinde Ocak Ağalarının bastırması ve Murad Paşa'nın isteğiyle bu vazîfeden alınarak Mekke'ye gönderilmiştir. Daha sonra Kudüs kadılığına ardından Üsküdar kadılığına getirilmiştir. 1061/1651'de Ebû Sa'îd Efendi'nin şeyhülislâmliğe getirilmesiyle Belgrad kadılığına tayin olunan Abdurrahim Efendi, dört buçuk yıl kadar bu vazîfeyi yürütmüştür. Abdurrahim Efendi, Belgrad'da vefât etmiş ve buradaki İmaret Camii'ne defn edilmiştir. İki sene üç aylık Şeyhülislamlık yapmıştır.

Mehmed Behai Efendi, (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 55-57) Şeyhülislâm Hoca Sadeddin Efendi'nin torunu ve Rumeli kazaskeri Abdülazîz Efendi'nin oğludur (Eliaçık, 2012a: 8). İlk tahsilini babası ve yakın çevresinden aldıktan sonra Hicaz'a gitmiştir. Dönüşünde İlmiye sınıfına uygulanan imtiyazlardan faydalanarak genç yaşta müderris olmuştur (Eliaçık, 2012a: 8). İstanbul'da bazı medreselerde müderrislik yaptıktan sonra, Süleymaniye Müderrisliğine getirilir. 1040/1630 senesinde Selanik kadılığına tayin edilen Behai Efendi, 1043/1633 senesinde Halep kadılığına getirilmiştir. 1044/1634 senesinde görevden alınarak Kıbrıs'a gönderilmiş, 1045/1635 senesinde İstanbul'a dönmüş ardından da 1048/1638 senesinde Şam kadılığına

getirilmiştir. 1054/1644 senesinde Edirne kadılığına, 1055/1645 senesinde İstanbul kadılığına terfi ettirilmiştir. 1056/1646 senesinde Anadolu kazaskerliğine tayin edildiyse de, bir ay sonra Rumeli kazaskerliğine yükseltilmiştir. 1059/1649 senesinde şeyhülislâmlık makamına getirilmiştir. 1061/1651 senesinde İngiltere Konsolosuyla yaşadığı problemler nedeniyle arpalığı olan Bergama'ya sürülmüştür. Bu süreç içinde Gelibolu'ya yerleşmiştir. 1062/1652 senesinde tekraren Şeyhülislâmlığa getirilmiş, 1064/1654 senesinde yakalandığı Boğmaca hastalığı sebebiyle vefat etmiştir. Cenazesi Fatih Camii yakınına defn edilmiştir. Şeyhülislâmlık müddeti 4 yıl 5 aydır. Bahai Efendi'nin divançesinde 6 kaside, Sâkînâme ve Niyâznâme adlarında 2 mesnevi, 4 kıt'a, 2 tarih kıt'ası, 40 gazel ve 18 rubâî vardır. Niyâznâme, Kıbrıs'ta sürgün bulunduğu sırada affedilmek için IV. Murad'a yazdığı mesnevidir (Eliaçık, 2012a: 9).

Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi, (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 57-62) Osmanlı Devletinde Rumeli Kazaskerliği yapmış olan Hüsâmeddin Efendi'nin oğludur. Eğitime küçük yaşlardan itibaren özen gösterilen Abdülaziz Efendi, Şeyhülislam Sunullah Efendi'den mülazemet alır ve Hoca Sadeddin Efendi'nin oğlu Mehmed Efendi'nin kızıyla evlenir (Kaya, 2001: 381). Çeşitli medreselerde müderrislik görevlerinde bulunur. I. Mustafa döneminde ulema tepkisi olan Fatih Camii Olayına katıldığı gerekçesi ile İstanbul'dan uzaklaştırılarak Bursa Molla Hüsrev Medresesine gönderilmiştir. IV. Murad'ın tahta çıkmasıyla affedilerek Süleymaniye Medresesi müderrisliğine getirilmiştir (Kaya, 2001: 381). 1033/1624 senesinde göreve getirildiği Yenişehir kadılığından 1036/1627 senesinde azledilerek Mekke Kadılığı gönderilir. 1043/1634 senesinde İstanbul Kadısı olmuştur. Bu görevi sırasında İstanbul'da yağ darlığı hadisesi başgösterir. Lehistan Seferi hazırlıkları için Edirne'de bulunan Sultan Murad'a bunun nedeninin narh konusunda Kadı Abdülaziz Efendi'nin katı tutumunun olduğu anlatılınca Kadı'nın denize atılması emrini vermiş, Sadrazam Bayram Paşa'nın araya girmesi ile Kıbrıs'a sürgün edilmiştir. Daha sonra geçirdiği rahatsızlık sebebiyle af edilerek İstanbul'a dönmüş, 1050/1641 senesinden 1058/1648 senesine kadar arpalığı olan Dimetoka'da yaşamıştır. Diğer kaynaklarda 1054/1644 senesinde Rûmeli Kazaskerliği görevine getirildiğinden bahsedilir (Kaya, 2001: 381). 1058/1648 senesinde Rûmeli Kazaskeri olmuş, burada yazmış olduğu "Ravza-t-ül ebrâr" adındaki kitabı Padişaha sunmuştur. 1059/1649 senesinde fıkıh alanında yazmış olduğu "el-Kâfi" adlı eserle padişahın Şeyhülislâmlık payesi alır. Rumeli Kazaskerliğinden azledilince kendisine verilen arpalıklarda çalışmalar yapmıştır. 1061/1651 senesinde Şeyhülislâmlık makamına getirilmiştir. Görevi sırasında müderris tayinlerinin ve vakıfların düzenlenmesi gibi işleri yapmıştır. Aynı yıl

çıkan olaylarda Kösem Sultan'ın öldürülmesi sebebiyle saray ve ocak ağaları karşı karşıya gelmiş, ocak ağaları tarafında yer alınca görevinden alınarak, Sakız'a sürülmüştür (Kaya, 2001: 382). Bir süre sonra Bursa'ya yerleşme izni alan Abdulaziz Efendi, 1068/1658 senesinde vefat etmiştir. Şeyhülislamlık müddeti toplamda beş aydır. Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, içinde yer aldığı siyasî olaylar yanında edebî ve tarihî eserleriyle de şöhret kazanmıştır. İnşâ ve belagata önem verdiği ve üç dili çok iyi kullandığı eserlerinden ve şiirlerinden anlaşılmaktadır. "Ravza-t-ül ebrâr" "Süleymannâme", Fıkıh alanında yazmış olduğu "el-Kâfi", "Zafernâme", "Miratü's-safa", "Fevayihu'n-nebeviyye fi Siyeri'l-Mustafaviyye" adlı tercümesi, "Gülşen-i Niyaz", "Münacaat", "Nefahatü'l-üns fi şerhi Ravzati'l Kuds", adlı eserleri mevcuttur. Fetvalarını "Fetava" adlı eserde toplamıştır (Kaya, 2001: 383).

Hüsanzâde Abdurrahman Efendi, (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 62-63) İstanbul kadılığı yapmış olan Tulumcu Koca Hüsâm Efendi'nin oğludur. 1003/1597 senesinde İstanbul'da doğmuştur. Küçük yaştan itibaren ilim tahsiline yönelmiş ve birçok medresede müderrislik yapmıştır. Süleymaniye Müderrisliği sırasında 1050/1640 senesinde Halep kadılığına getirilmiş, bir yıl sonra da Şam kadılığına nakledilmiştir. 1054/1644 senesinde İstanbul kadılığına getirilmiş, 1059/1649 senesinde Anadolu kazaskerliğine terfi ettirilmiştir. 1062/1651 senesinde Rumeli Kazaskerliğine getirilmiş ve aynı sene görevden alınmıştır. 1065/1654 senesinde Şeyhülislâmlık vazifesine getirilmiştir.

Ancak 4 Mart 1656 tarihli Çınar Vakası (Vak'a-i Vakvakiye) denilen olayda sadık adamlarından Kara Abdullah Efendi'yi isyancıları yatıştırması için göndermişti. Ancak isyancılar paşayı katledince şeyhülislam istifa etmek zorunluluğu duydu (Sarıkçoğlu, 1982: 200). Şeyhülislamlıktan alınarak Kudüs kadılığıyla görevlendirildi. Görevde iken Gaziantep arpalığı verilmiş ve sonra Mısır'da görevlendirilmiştir. 1081/1670 senesinde vefat etmiştir.

1656 Çınar vakasında Kara Abdullah Paşa'nın katledilmesinden sonra görevden ayrılan şeyhülislam Hüsanzade'nin yerine tayin edilen (Sarıkçoğlu, 1982: 200) **Memikzâde Mustafa Efendi**, (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 63-64) III. Mehmed devri âlimlerinden Amasyalı Mehmed Efendi'nin oğludur (İpşirli, 2006c: 299). Memikzâde Mustafa Efendi, Şeyhülislam Muid Ahmed Efendi'nin damadıdır. Küçük yaşlardan itibaren ilme yönelip sırasıyla ilmi mertebeleri geçerek müderrislik vazifesine yükselir. Süleymaniye Medresesi müderrisliği yaparken 1052/1652 senesinde Kudüs kadılığına 1054/1644 senesinde Mısır kadılığına 1057/1647 senesinde de İstanbul kadılığına getirilir. Aynı sene Anadolu Kazaskerliğine yükselerek

ve yine aynı sene Rumeli Kazaskeri olur. 1058/1648 senesinde azledilmesinden sonra 1059/1649 senesinde Rumeli Kazaskerliğine geri getirilir. Anadolu Kazaskeri İmamzâde ile birlikte kadı tayini ve yer değişikliklerinde hediyeler aldığı dedikodusu yayılır. Yine o dönemde Şeyhülislam Ebu Said Efendi'yi padişaha ulema adına şikâyet eden arzuhali düzenleyenlerden biri olduğu anlaşılınca 1063/1653 senesinde azledilerek Pravadi'ye gönderilir (İpşirli, 2006c: 300). Daha sonra affedilerek İstanbul'a döner. 1066 senesinde vuku bulan 4 Mart 1656 Çınar Vakası olayları sırasında ulemanın en tecrübelisi olduğundan dolayı Şeyhülislamlık makamına getirilir. Daha sonra Şeyhülislam olan Hocasâde'nin taraftarları ocaklı takımını galeyana getirerek "içkiye ve rüşvete düşkündür" söylemleriyle azledilmesini sağlamışlardır (Uzunçarşılı, 1998a: 473). Şeyhülislamlık makamında on üç saat kalabilen Memikzâde, önce Bursa'ya daha sonra Mekke'ye gönderilir. Halep Kadılığına getirilen Memikzâde 1067/1657 senesinde Halep'te vefat etmiştir.

Osmanlı tarihinde katledilen şeyhülislamlardan biri de **Hocasâde Mes'ud Efendi**'dir. (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 64-66) Padişah hocasının oğlu olması münasebetiyle görevlerinde çabuk yükselmiş ve 4 Mart 1656 Çınar Vakası'nın ardından 1656 yılında Yeniçerilerin isteği üzerine şeyhülislam olmuştur(Okumuş 2013: 392). Babası, Sultan Muhammed (I. Ahmed) Han'ın hocası Aydınlı Mustafa Efendi'dir. Şeyhülislâm Esad Efendi'nin hizmetinde bulunup, onun yanında mülâzim olarak vazîfe yapmıştır. Çeşitli medreselerde müderrislik yapmış, Halep ve Bursa kadılıklarında görevlendirilmiştir. 1061/1651 senesinde Anadolu kazaskerliğine getirilmiştir. Cesur ve açık sözlü oluşuyla, devlet adamlarının dikkatini çekmiş, bu yüzden İbşir ve Murad Paşalar döneminde çokça görev alamamıştır. 1066/1656 senesinde Yeniçerilerin isteğiyle şeyhülislamlık makamına getirilmiştir. Hocasâde Mes'ûd Efendi döneminin devlet yönetimini ele almaya çalışmış ve devleti yönetme sevdasına düşmüştür. Vezir (Boynu Eğri) Muhammed Paşa'nın padişah huzuruna kendisi olmadan çıkmasını kabullenemeyip görevden aldirmaya çalışmış, başarılı olamayınca da Yeniçeri Ocağını Padişaha karşı ayaklandırmaya çalıştığı öne sürülerek azledilmiş ve Diyarbakır kadılığıyla görevlendirilmiştir.

Ancak Bursa kadısı Sadreddinzade Ruhullah Efendi tarafından yazılan bir telhilde "Yollar korkunçtur, leventler yazıp hazırlığını görüp gitmek gerekir." şeklinde gönderdiği izahın vezirazam Mehmed Paşa eline geçmesi sebebiyle, zaten kendisine kindar olan paşa tarafından divanda padişaha karşı asker topladığı şeklinde yorumlanmıştır (Okumuş 2013: 392). Diyarbakır'a gitmeden önce Bursa'ya gönderilen Hocasâde burada hakkında çıkarılan ölüm fermanı neticesinde şehit edilmiştir. Bu olay Boynu Eğri Mehmed Paşa'nın kısa zamanda gözden düşmesine ve yerine

Köprülü Mehmed Paşa'nın veziriazam olarak tayinine sebep oldu. Bunun üzerine Köprülü ilk iş olarak Mesud Efendi'nin katline sebep olan mektubu yazan Bursa kadısı Ruhullah Efendi'yi katlettirmiştir (Okumuş 2013: 393).

1061/1651 tarihinde Sultan Ahmed meydanında toplanan isyancılar Kösem Valide Sultan'ın öldürülmesini konuşmak istedikleri bir sırada, Şeyhülislam Karaçelebizade Abdülaziz Efendi saraya davet edilerek bu isyanın durdurulması istenmişti. Ancak Karaçelebizade sarayın değil, isyancıların davetine uyarak meydana gitmişti. Bunun üzerine sadrazam Siyavuş Paşa, küçük yaştaki padişah Sultan Mehmed'e yeni bir şeyhülislam tayini konusunda nasihatte bulunmuştu. Kösem Sultan kendi istediği şeyhülislam Ebu Said Efendi'yi teklif etti. Ancak sadrazam buna razı değildi. O Bahai Efendi'nin getirilmesini istiyordu. Ancak Bahai Efendi sarayda değildi. Tartışmanın devam ettiği bir anda emekli kadıaskerlerden Hanefi Efendi huzura çıkınca, sadrazam valide sultanın istediğinin olmaması için küçük yaştaki padişaha Hanefi Efendi'nin tayinini kabul ettiren bir belge imzalatarak, şeyhülislam tayin ettirmeyi başardı (Sarıkcıoğlu, 1982: 200).

Hanefi Muhammed Efendi, (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 66-67) doğumu ve ailesi hakkında bilgi yoktur. Osmanlı geleneklerine uygun olarak ilmi sahada yetişir. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra Edirne Selimiye Medresesi ve Süleymaniye Medresesi müderrisliğinden sonra 1044/1634 senesinde Medine Kadılığına getirilir. 1051/1641 senesinde Mısır Kadılığı, 1056/1646 senesinde Edirne Kadılığı görevi yapmıştır. 1058/1648 senesinde Anadolu Kazaskeri olur ve aynı sene azledilir. 1061/1651 senesinde Rumeli Kazaskerliğine getirilen Hânefi Muhammed Efendi 1066/1656 senesinde Şeyhülislamlık makamına getirilir. Geçirdiği rahatsızlık (sağırılık) nedeniyle 1067/1657 senesinde azledilir. Şeyhülislamlık süresi dört aydır. 1069/1659 senesinde vefat etmiş, cenazesi Eyüp Sultan'da defnedilmiştir.

Aslen Kastamonulu olan **Balizâde Mustafa Efendi**, (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 67-68) İstanbul'da mahalle imamlığı yapan Bâli Efendi'nin oğludur (İpşirli-Kaya, 2006: 294). Küçük yaşlardan itibaren eğitime yönelmiş ve Hocasâde Mehmed Efendi'ye mülazim olmuştur istediği olaylarda saray aracısı olarak (İpşirli-Kaya, 2006: 294). Birçok medresede dersler verdikten sonra Galata kadılığına tayin edilir. Bir süre sonra görevden alınmasına karşın 1058/1648 senesinde Rumeli Kazaskeri olup, 1062/1652 senesinde Anadolu Kazaskerliği'ne getirilir. 1067/1657 senesinde de Şeyhülislamlık makamına getirilir. Şeyhülislamlığı sırasında ilmiye sınıfında azil ve terfi işini beceremeyerek kayırmacı yaklaşımlarla çocuk denecek yaşta olanlara paye vererek ilmiye sınıfında huzursuzlukların başlamasına neden olur (Uzunçarşılı, 1998a: 475).

Altı ay kadar Şeyhülislamlık yaptıktan sonra aynı yıl içinde vazîfeden azledilerek, Filibe'ye kadı olarak gönderilir. Bir başka azil sebebi olarak da köklü ıslahatlara girişmiş olan vezir Köprülü Mehmed Paşa'nın icraatlarına ayak uyduramaması olarak gösterilir (İpşirli-Kaya, 2006: 294). Bu sırada Galata Kadısı olan oğlu vefat eder. Daha sonra Yanbolu kadılığı yapan Balizâde, azledilince İstanbul'da bulunan yalısında yaşamaya başlamış, 1072/1661 senesinde de vefat etmiştir. Cenazesi yalısı yakınlarında defn edilmiştir. Şeyhülislamlık müddeti altı aydır.

Bolevî Mustafa Efendi, (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 68-69) Bolu tüccarlarından Ahmed Efendi'nin oğludur. Bolu müftüsü Yusuf Efendi ve Uzun Hasan Efendi'den ders alır. Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'nin hizmetinde bulunarak, onun yanında mülâzim olarak vazîfe yapar (İpşirli, 2006b: 295). Rumeli Kalemünde çalışırken ilk olarak Akhisar kadılığına getirilir. Eğitim ortamında bulunmak istediğinden İstanbul Atık Ali Medresesi müderrisliği yapar. Bir müddet Haremeyn müftüsü vazîfesini yürüttükten sonra, 1055/1645 senesinde önce Bursa ve sonra Edirne kadılığına tayin edilir. Daha sonra İstanbul kadılığı vazîfesine nakledilir. 1057/1647 senesinde azledilince 1063/1653'de Anadolu kazaskerliğine getirilir. Daha sonra tekrar İstanbul kadılığına gönderilir. Azlinden sonra İstanbul'da çıkan isyan hareketinde âsilerin İpşir Mustafa ve Şeyhülislam Ebu Said Mehmed Efendi'nin idamını istediği olaylarda saray aracısı olarak asilerle görüşen Bolevi, olayların yatışmasında etkin rol oynar. Ayrıca Çınar Vakası olaylarında halkı yatıştırıcı çalışmalarda bulunmuştur (İpşirli, 2006b: 295). 1065 senesinde Anadolu kazaskerliğine oradan da 1067/1657 senesinde Rumeli Kazaskerliğine nakl edilen Bolevî Mustafa Efendi, on gün sonra Vezîriazam Köprülü Mehmed Paşa'nın teşviki ve tavsiyesi ile şeyhülislâmlik makamına getirilir. Köprülü'den çok destek görür. Köprülü'nün Venediklilerle yaptığı savaş sırasında Ocak Ağalarından Kara Hüseyin Paşa'nın kendisine yönelik çıkarmaya çalıştığı isyanı önler (Uzunçarşılı, 1998a: 476). 1069/1659 senesinde Bolevî Mustafa Efendi görevden alınarak, önce Bolu'ya sonra Hac için Hicaz'a gider. Dönüşte Mısır'da ikameti emredilir. Azil sebebi olarak da Sadrazam Köprülü'nin Girit serdarı Deli Hüseyin Paşa'nın idamına fetva vermesini istemesidir. Bolevî, Hüseyin Paşa'nın katline fetva vermemiştir. Hüseyin Paş'nın katlinin caiz olmadığını ancak istenirse sürgün edilmesini söylemiştir. Bolevî, Azmizâde Efendi'den dersler 1086/1675 senesinde Mısır'da vefat etmiştir. Şeyhülislamlık müddeti iki yıldır. Kenz-üd-Dekâik adlı eseri şerh etmiş, Eşkâl-it-te'sis adlı esere haşiye yazmıştır.

Esîri Muhammed Efendi, (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 69-70) Pravadili Bıçakçızâde Abdulhalim Efendi'nin oğludur (İpşirli, 1995: 390). Bursa'da doğmuş olan

Muhammed Efendi, ilk tahsilini burada gördükten sonra Medrese eğitimi için İstanbul'a gelmiştir. Kaynaklarda "Bursalı Efendi" veya "Burusevi" şeklinde anılmaktadır (İpşirli, 1995: 390). Eğitimini tamamladıktan sonra 1040/1630 senesinde Mısır'a gönderilir. İstanbul'a dönüşünde sırasıyla Sinan Paşa, Zekerriyya Efendi, Piri Paşa, Mustafa Ağa, Sahn-ı Seman, Çorlu, Gevherhan Sultan, Kalenderhâne, Vâlîde Sultan medreselerinde müderrislik yaptıktan sonra 1054/1644 senesinde Mekke Kadılığıyla görevlendirildi (İpşirli, 1995: 390). Bu göreve deniz yoluyla gitmek üzere yola çıktıklarında, buldukları gemi, Rodos adası yakınlarında Venedik korsanlarının hücumuna uğrar. Gemide bulunanların çoğu şehîd olur. Bursalı Mehmed Efendi, saray ağalarından Sünbül Ağa ile birlikte, korsanlar tarafından esîr edilmiş, uzun süre esîr kaldığı için, "Esîrî" diye anılmıştır. Esâretten kurtulduktan sonra, 1059/1649 senesinde Mısır kadılığına tayin edilmiş, 1062/1652 senesinde Edirne kadılığına getirilmiştir. 1064/1654 senesinde Edirne Kadısı iken şeyhülislamı şikâyet maksadıyla isimsiz bir arzuhalin kendisi ve Memikzâde tarafından yazıldığı iddiasıyla Sadrazam Mustafa Paşa ve Şeyhülislam Ebu Saidzade'nin isteğiyle Bozcaada'ya sürgün edilmiştir (İpşirli, 1995: 390). 1065/1655 senesinde İstanbul Kadılığına getirilmiş 1067/1657 senesinde görevden alınmış ve aynı sene Anadolu Kazaskeri olmuştur. 1069/1659 senesinde Şeyhülislamlık makamına getirilmiştir. 1072/1671 senesinde Sadrazam Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa ile yaşadığı problemlerden dolayı görevden alınmış, önce Gelibolu sonra Rodos'a gönderilir. Hacca gidip dönüşünden sonra Bursa'ya yerleşir (İpşirli, 1995: 391). 1092/1681 senesinde vefat edinceye değin burada yaşamıştır. Cenazesi Pirinç Hanı yakınlarında yaptırdığı mescide defn edilmiştir. Şeyhülislamlık müddeti üç seneye yakındır. "Cami'ü'd-de'avî ve'l-beyyinat" adlı eseriyle fetvalarının bulunduğu "Hulasateyn fi'l-fetâvâ" adlı eseri olduğu bilinmektedir (İpşirli, 1995: 390).

Sunizâde Seyyid Mehmed Emin Efendi, (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 70)

Halep kadısı iken azledilmiş Kara Sunullah Efendi'nin oğludur. Anne tarafından Emir Sultan soyundan geldiği söylenmekle Seyyid unvanının burdan geldiği düşünülmektedir (Özcan, 2009: 69). Küçük yaşlardan itibaren ilim hayatına girmiş, birçok âlimden ve Azmizâde Efendi'den dersler almıştır. Medrese eğitimi tamamladıktan sonra birçok medresede müderrislik yapmış, 1056/1645 senesinden itibaren sırasıyla; Edirne, Bursa, Halep ve Mısır kadılıklarında görevlendirilmiştir. 1059/1648 senesinde İstanbul Kadısı görevine geldikten sonra ertesi yıl bu görevden alınır. 1064/1653 senesinde Anadolu kazaskerliğine, bir sene sonra da Rumeli kazaskerliğine terfi ettirilmiştir. Aynı sene içinde bu vazîfeden alınmış, kendi hâlinde inzivaya çekilmiş iken, 1071/1660 senesinde tekrar Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir. 1072/1661

senesinde Esîri Mehmed Efendi'nin yerine şeyhülislâmlık makamıyla şereflendirilir. On bir ay müddetiyle bu görevde kalan Mehmed Emin Efendi, kaynaklarda hafif meşrepliği, rüşvet aldığı söylentisi ve Melami tarikatinden Sütçü Beşir Ağa ve müritleri hakkında ölüm fetvası verdiği söylenmektedir (Özcan, 2009: 69). 1073/1662 senesinde azledilmiştir. 1076/1665 senesinde İstanbul'da vefât etmiş, Üsküdar'da Azîz Mahmûd Hüdâyî Efendi dergâhı yakınında defnedilmiştir.

Minkârîzâde Yahya Efendi, (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 70-71) Mekke kadısı iken 1034/1623 senesinde vefat eden Alanyalı Minkârîzâde Ömer Efendi'nin oğludur. İlk eğitimini Aziz Mahmud Hüdayi'den alır. Sonra sırasıyla Kiçi Mehmed Efendi, Veli Efendi ve Abdurrahim Efendi'den dersler alır. Şeyhülislam Hocasâde Esad Efendi'ye mülazim olan Yahya Efendi, Kürkçübaşı medresesiyle Müderrislik görevine başlar (İpşirli, 2004: 114). 1058/1647 senesinde Süleymaniye Medresesi Müderrisi iken Mekke Kadılığına gönderilir. 1062/1651 senesinde Mısır Kadısı olmuş bir sene sonra azledilerek, 1066/1655 senesinde Kahire Kadılığı görevine getirilir. Aynı yıl görevden alınır ama Mısır'dan dönmeyerek orada kalır, 1067/1656 senesinde üçüncü defa Mısır Kadılığı görevine getirilir. Görevden alındıktan sonra 1069/1658 senesinde İstanbul Kadılığına getirilen Yahya Efendi, 1072/1661 senesinde Rumeli Kazaskeri olmuştur. 1073/1662 senesinde padişah IV. Mehmed tarafında Şeyhülislamlığa atanır. On bir yıl Şeyhülislamlık yapan Yahya Efendi, IV. Mehmed tarafından sürekli takdir edilmiştir (Uzunçarşılı, 1998b: 479). Şeyhülislamlığının son yıllarında hastalanan Yahya Efendi padişahın seferlerinde ve av gezilerinde ona refakat edemez olur (İpşirli, 2004: 114). 1084/1673 senesinde hastalığının ilerleyip sağ tarafının felç olması sebebiyle fetva veremeyince Edirne'ye gönderilerek, Ankaravî Mehmed Emin Efendi'ye nâib olarak fetva hazırlama görevi verilir. Fakat görevini yeterince yapamadığı için ve Lehistan seferine gidemeyecek olmasından dolayı aynı sene görevden alınır (İpşirli, 2004: 114). Beşiktaş'taki yalısında oturan Yahya Efendi, 1088/1677 senesinde vefat etmiş, Üsküdar'da yaptırdığı medrese yakınına defn edilmiştir. Fetvalarının toplandığı "Fetâvâ-yı Minkarizâde" adlı eserinin yanında çeşitli risaleleri de mevcuttur (İpşirli, 2004: 114).

Çatalcalı Ali Efendi, (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 71-72) Ayasofya şeyhi Şeyh Ömer Efendi'nin Halifesi olan Şeyh Muhammed bin Hasan-i Âlâî'nin oğludur. 1041/1631 senesinde Çatalca'da doğmuştur. Küçük yaşından itibaren ilim tahsiline yönelmiş, İstanbul'da Minkârîzâde Yahyâ Efendi'den uzun müddet eğitim alarak onun hizmetinde bulunmuştur. 1073/1662 senesinde müderris olan Ali Efendi, bazı medreselerde müderrislik yaptıktan sonra,

Girit seferinde ordu kadısı olarak vazîfelendirilmiştir. Bir müddet sonra Selanik ve daha sonra Mısır kadılıklarına tayin edilmiştir. 1081/1670 senesinde Rumeli kazaskerliğine terfî ettirilmiş, 1084/1673 senesinde bu vazîfeden alınmıştır. Aynı sene içinde hocası Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin şeyhülislâmlık vazîfesinden alınması üzerine, şeyhülislâmlık makamına getirilmiştir. On üç seneye yakın şeyhülislâmlık yapmıştır. Şeyhülislâmlığının son dönemlerinde Viyana bozgunu ve Macar topraklarının kaybedilmesi sonucunda Padişah IV. Mehmed'in av ile çok zaman geçirmesi ve Ali Efendi'nin Padişahı devlet işleriyle yeterince uğraşması için uyarmadığı gerekçesi ile ulema ve askerlerin ileri gelenlerinin çokça tepkisini çekmiş ve bu olay azlini hazırlamıştır (İpşirli, 1993a: 234). 1097/1685 senesinde Bursa'da inzivaya çekilmiştir. 1101/1690 senesinde İstanbul'a dönmüş ve 1103/1692 senesinde Edirne'ye davet edilerek Şeyhülislâmlık makamına ikinci defa getirilmiş, iki ay sonra vefat etmiştir. Cenazesi Edirne'ye defn edilmiştir.

Ankaravî Mehmed Efendi, (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 72-73) 1028/1619 senesinde Ankara'da doğmuştur. Babasının ismi Hüseyin'dir. Ankaravî nisbetiyle veya Ankaralı Mehmed Emîn Efendi diye meşhûr olmuştur. İlk tahsilini babasından aldıktan sonra Ankara Müftüsü Kırşehirli Mehmed Efendi'nin hizmetinde bulunur. İstanbul'a gelerek Medrese eğitime başlar. Şeyhülislam Zekeriyâde Yahya Efendi'ye mülazim olur (Özcan, 2003c: 461). Mehmed Ağa Darülhadisi, Perviz Efendi Medresesi, Kasımpaşa Medresesi, İsmihan Sultan Medresesi ve Süleymaniye medreselerinde müderrislik görevinde bulunur. Kadılık mesleğine geçerek İlk olarak Yenişehir Kadılığına atanır. 1077/1665 senesinde Bursa, 1080/1668 senesinde Mısır kadılığı, 1082/1670 senesinde de İstanbul kadılığı görevine getirilmiştir. Aynı sene içinde Anadolu kazaskerliğine yükseltilmiş, 1087/1676 senesinde bu vazîfeden ayrılmıştır. 1096/1685 senesinde şeyhülislâmlık makamına yükseltilmiştir. Şeyhülislâmlığı sırasında sınırlardan gelen kötü haberler, devletin sürekli toprak kaybetmesi halk arasında IV. Mehmed'in av düşkünlüğüne bağlanmış ve infial yaratmıştır. Mehmed Efendi padişahı uyararak devlet işleri ile ilgilenmesini sağlayarak muhtemel bir isyanı önlemiştir. Padişahın son yıllarında ortaya çıkan karışıklıklarda tahttan indirilerek yerine geçirilmek istenen Mustafa'ya karşılık Süleyman'ı desteklemiş fakat cülûsunu göremeden 1098/1687 senesinde vefat etmiştir(Özcan, 2003c: 461). Cenazesi Koğacı Dede Türbesi civarındadır. Şeyhülislâmlık müddeti bir seneden fazladır. Fetvalarının toplandığı “Fetavay-ı Ankaravî” adlı bir eseri ve Şemseddin Timurtaşî'nin Tenviri'l-ebzar adlı eserine mufassal bir haşiyesi vardır (Uzunçarşılı, 1998c: 418). Ayrıca Bakara suresinin 255. ayetini tefsir ettiği “Ayet-el Kürsi Tefsiri” adlı bir eseri de vardır (Özcan, 2003c: 462). Bir Medrese yaptırmıştır.

Debbağzâde Mehmed Efendi, (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 73-74) Yedikule debbağları şeyhi Mahmûd Efendi'nin oğludur. Devrin tanınmış âlimlerinden Cerrah Şeyh Mehmed Efendi, Uzun Hasan Efendi ve Tarsusi Efendi'den dersler alır ve Karaçelebizâde Efendi'ye mülazim olur (İpşirli, 1994b: 62). 1067/1656 senesinde müderrislik görevine hariçlik makamıyla adım atar. Birçok medresede müderrislik yaptıktan sonra 1077/1667 senesinde Şam, 1081/1671 senesinde Edirne ve 1085/1675'de İstanbul kadılıklarına tayin edilir. 1090/1679 senesinde Anadolu kazaskerliğine yükseltilmiş, altı ay sonra azledilmiş, 1098/1687 senesinde de Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir. Aynı sene içinde, Ankaravi Mehmed Efendi'nin vefatı üzerine, şeyhülislâmlık makamına getirilmiştir. Sultan Dördüncü Mehmed Hân dönemindeki yeniçeri ayaklanmasında yani 1099/1688 senesinde görevden alınmıştır. Azline sebep olan olay ise Yeniçeri Ayaklanmasında Deli Piri Ağa ve Tekeli Ahmed adındaki zorbarların Fâzıl Mustafa Paşa'nın katlini istemeleri ve Mehmed Efendi'nin fetva vermemesidir. Zorbarların sadrazam Siyavuş Paşa'ya baskısı sonucu azledilerek yerine Şeyhülislâm Ebû Saîdzâde Feyzullah Efendi getirilir (Uzunçarşılı, 1998a: 448). Feyzullah Efendi'nin yirmi gün sonra bu vazîfeden alınması üzerine, ikinci defa şeyhülislâmlık makamına getirilmiştir. Bu görevi sırasında ise Bekri Mustafa Paşa ile sıkıntılar yaşayan Mehmed Efendi'nin ikinci şeyhülislâmlığındaki azlinin sebebi ise ilmiye sınıfının sıkça yer değiştirmesi olmuştur. Bu durumdan şikâyetler artıp huzursuzluklar başgösterince 1101/1690 senesinde görevinden azledilir (İpşirli, 1994b: 62). Konya Kadılığı verilen Mehmed Efendi, 1114/1702 senesinde vefat etmiş ve Sultan Selîm civarında yaptırmış olduğu medresenin bahçesinde defnedilmiştir. Şeyhülislâmlık müddeti toplamda iki yıl altı ay kadardır. Debbağzâde'nin sahih hadisleri ihtiva eden “Reşhatü'n-nasih mine'l-hadisi's-sahih” adlı eseri ve nahve dair “et-Tertübü'l-cemil fî şerhi't-Terkibi'l cemil” adlı eserleri ayrıca çeşitli kitaplara yazdığı şerh ve haşiyeleri vardır (İpşirli, 1994b: 63).

Osmanlı tarihinde son katledilen şeyhülislam *Seyyid Mehmed Feyzullah Efendi*'dir. (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 74-76) Sultan II. Süleyman ve II. Mustafa'nın saltanatlarında şeyhülislâmlığa iki defa getirilmiştir. Şemseddin Tebrizi'nin soyundan olan Erzurum müftüsü Şeyh Mehmed İbn-i Pir Mehmed Efendi'nin oğludur.(Okumuş 2013: 393). Feyzullah Efendi, aslen Erzurumlu olup, küçük yaşından itibaren ilim tahsiline yönelmiştir. Aldığı eğitimlerin sonunda Hocası Vâni Efendi'nin İstanbul'a gitmesi ve kendisini de davet etmesi ile hocasının kızıyla evlenerek 1074/1668 senesinde İstanbul'a yerleşmiştir. 1078/1672 senesinde hac ibâdeti için Hicaz'a gitmiştir. Hac dönüşünde Yenişehir'e gelmiş, kayınpederi tarafından pâdişâhın

huzûruna çıkarılmıştır. 1080/1674 senesinde Şehzâde Mustafa'nın vefât eden hocası Seyyid Muhammed Efendi yerine şehzâde hocalığına tayin edilmiştir. 1081/1675 senesinde müderris olmuş, 1086/1680 senesinde Süleymâniye Dârühadîsinden ve Sultan Ahmed Medresesi müderrisliğine getirilmiştir. 1089/1683 senesinde Şehzâde Üçüncü Ahmed'in hocalığına tayin edilmiştir. 1097/1686 senesinde Rumeli Kazaskerliğine getirilmiştir. 1098/1687 senesinde Nakîb-ül-Eşrâflığa tayin edilmiştir. Yeniçerilerin ayaklanması üzerine pâdişâh olan ikinci Süleymân Hân tarafından, 1099/1688 şeyhülislâmlık makamına getirilmiştir.

Sultan II. Süleyman zamanında ilk defa şeyhülislâmlığa getirilmiştir. Ancak bu yılda meydana gelen Yeniçeri Ayaklanması sırasında vezirazam Nişancı İsmail Paşa'nın öğütlerini hiçe sayarak Ağakapısı'na gitmesi sebebiyle azledilerek Erzurum'a gönderildi (Okumuş 2013: 393).

Sultan II. Mustafa, 1106/1695 senesinde tahta çıkınca, daha önce hocalığını yapan Feyzullah Efendi'yi Erzurum'dan Edirne'ye davet etmiş ve şeyhülislâmlık makamında görevlendirilmiştir. 7 yıl sonra 8 yıl 2 ay 3 gün süren bu görev süresi H. 1115/1703 senesine kadar devam etmiştir (Okumuş 2013: 393). Yakınlarını devlet makamlarına getirme çabasına düşmesi ve oğlunu Şeyhülislam yapmak istemesinden dolayı çıkan yeniçeri ayaklanması sonrasında Edirne'ye götürülerek işkencelerle öldürülmüştür. Bu katlin asıl sebebi Sadrazam Hüseyin Paşa'yı görevinden çekilmeye mecbur bırakması olup, 1703 Edirne olayı sırasında isyancıların şeyhülislamın azledilmesini istediğine dair olan mektubu padişahın saklaması olmuştur. Padişah durumu öğrencince Feyzullah Efendi'yi önce azletmiş ve Erzuruma sürgün etmişken, sonra bu karardan vazgeçerek onu doğrudan isyancıların eline teslim ederek, katlini sağlamıştır (Okumuş 2013: 393).

Bu katlin ardından Edirne'de bulunan evi ve malları yağmalanmış, oğulları Fethullah Efendi, Muhammed Dede Efendi, Mustafa Efendi hapsedilmiştir. Beydavi Haşiyesi, İsmâme haşiyesi, Nesâyih-ül-mülûk, Kâzım'ın "Ravza" adlı eserinin tercümesi, Halhâlî'nin Şerh-i akâid'i üzerine ta'likâtı başlıca eserleridir. Erzurum'da bir medrese ve bir Câmii ve Dârül kurra ve Şam'da Dâr-ül hadis ve Medine'de bir medrese ve İstanbul'da medrese ve kütüphâne ve okul yaptırdığı eserleridir.

Ebu Saidzâde Feyzullah Efendi, (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 76-77) 1053/1643 senesinde Şeyhülislâm olan Ebû Saîd Efendi'nin oğludur. 1040/1630 senesinde İstanbul'da doğmuştur. Küçük yaşlardan itibaren ilme yönelmiş henüz 15 yaşında iken 1055/1645 senesinde Mihrimâh Sultan Medresesinde müderris olmuş, 1064/1654 senesinde İstanbul

kadılığına getirilmiştir. Aynı sene vazîfeden alınmış Rumeli Kazaskeri olmuştur. 1066/1656 senesinde tekrar İstanbul Kadısı olmuştur. On üç sene kadar devlet memûriyetinden uzak kalmış, 1077/1666 senesinde Anadolu, 1097/1685 senesinde Rumeli kazaskerliğine yükseltilmiş, bir yıl kadar bu vazîfeden alındıysa da, 1098/1686 senesinde tekrar iade edilmiştir. 1101/1689 senesinde şeyhülislâmlık makamına getirilmiştir. 1103/1691 senesinde Vezir Arabacı Ali Paşa'nın isteğiyle azledilerek Bozcaada'ya gönderilmiştir. Şeyhülislam Ali Efendi'nin ricasıyla bir müddet sonra İstanbul'a dönmüş, Beşiktaş'taki evinde ikâmet etmiştir. Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi'nin vefâtı üzerine, 1103/1691 senesinde yeniden şeyhülislâmlığa getirilmiş, 1105/1693 senesinde Sürmeli Ali Paşa'nın istememesiyle vazîfeden ayrılmış, Sakız adasına gitmiştir. Sakız adası düşman tarafından işgal edilince, Mısır'a gitmiştir. Bir müddet sonra İstanbul'a dönmüş Fındıklı'daki evinde ikâmet etmekteyken, 1110/1698 senesinde vefât etmiştir. Şeyhülislâmlık müddeti toplamda dört sene kadardır.

Sâdık Mehmed Efendi, (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 77-78) Evliyânın büyüklerinden Sadreddîn Şîrvânî'nin torunlarındanır. Babası IV. Mehmed devri ulemasından Sadreddinzâde Feyzullah Efendi'dir (İpşirli, 2008a: 395). 1040/1630 senesinde doğmuştur. Küçük yaşlardan itibaren ilme yönelir. Uzun Hasan Efendi ve Kürd İshak Efendi'lerden eğitimini tamamlar. Karaçelebizâde Mahmud Efendi'nin mülazimi olur (İpşirli, 2008a: 395). Hâriç rütbesiyle müderris olan Sadık Mehmed Efendi, bazı medreselerde müderrislik yaptıktan sonra 1091/1680 senesinde Halep, arkasından Mısır kadılığıyla görevlendirilir. 1103/1692 senesinde Anadolu kazaskerliğine getirilmiş, İki yıl bu vazîfeyi yürüttükten sonra, 1105/1694 senesinde Rumeli kazaskerliğine yükseltilmiştir. Aynı sene içinde Şeyhülislâm Ebû Sa'îd-zâde Feyzullah Efendi'nin vazîfeden alınması üzerine, şeyhülislâmlık makamına getirilir. 1106/1695 senesinde Sultan İkinci Mustafa Hân pâdişâh olunca, hocası olan Erzurumlu Feyzullah Efendi'yi İstanbul'a davet etmiş bunun şeyhülislam yapılacağını anlayan vezir-i azam Sürmeli Ali Paşa, nüfuzunun kırılmasından korkarak padişahın evvel davranıp Sadık Efendi'nin azliyle onun yerine Rumeli kazaskeri, padişah imamı Mehmed Efendi'yi tayin ettirmiştir (Uzunçarşılı, 1998a: 488). On iki sene kadar devlet hizmetinden uzak kalarak, Fındıklı'daki evinde münzevi bir hayat sürmüştür. Yaşlılığı nedeniyle istemese de 1118/1707 senesinde tekrar şeyhülislâmlık makamına getirilir. Yaşlılıktan dolayı çok iş göremeyen Mehmed Efendi, III. Ahmed'in kızı Hatice Sultan'ın cenaze namazını yanlışlıkla Bayram Namazı gibi kıldığı bahanesiyle azledilir (İpşirli, 2008a: 395).

Fındıklı'daki evinde inzivaya çekilmiş iken 1121/1710 senesinde vefat etmiştir. Sâdık Mehmed Efendi'nin şeyhülislâmlık toplam müddeti bir sene dokuz ay kadardır.

İmam-ı Sultanî Mehmed Efendi'nin (Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, 1978: 78-79) Bursa'da doğduğunu söyleyen (Uzunçarşılı, 1998b: 489) kaynaklara karşılık Amasya sancağına bağlı Ladik'de doğduğunu ileri süren kaynaklar da mevcuttur(Özcan, 2003a: 453). İmam Mehmed Efendi'nin babası Mustafa Efendi'dir. Sesinin güzelliğı ve kıraat alanındaki mahareti sebebiyle Eski Mısır valisi Canbolatzâde Hüseyin Paşa'ya imam olur. Şeyhülislam Minkarizâde Yahya Efendi de mülazemet aldıktan sonra çeşitli medreselerde müderrislik yapar. Ardından IV. Sultan Mehmed'in imamlığına getirilir. Bir müddet sonra Sultan Ahmed Medresesi müderrisliği, Yenişehir kadılığı ve İstanbul kadılığı vazîfesinde bulunmuştur. Daha sonra Rumeli kazaskerliğine getirilmiş, bu vazîfeden alınıp 1090/1679 senesinde tekrar Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir. Şeyhülislâm Sadreddinzâde Sâdık Mehmed Efendi'nin yerine 1106/1695 senesinde şeyhülislâmlık makamına getirilmiştir. Yaklaşık iki ay süren Şeyhülislâmlık görevinden sonra azledilmiştir. Edirne vakası sırasında Başmakçızade'nin şeyhülislâmlık makamına getirilmesini isteyen asiler, onun hastalığını bahane etmesi üzerine makamın İmam Mehmed Efendi'ye verilmesini istediler. Bu teklif Sultan II. Mustafa tarafından reddedildi ve yerine Yekçeşem Hüseyin Efendi'yi tayin etti. Ancak II. Mustafa iki gün sonra tahttan indirildiğı ve yerine kardeşi Ahmed'in tahta geçirildiğı hadiseler esnasında İstanbul'da inzivada iken Edirne'ye götürülerek, Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin yeniçeriler tarafından şehit edilmesinden sonra, ikinci defa şeyhülislâmlık makamına getirilmiştir (Uzunçarşılı, 1998b: 489; Sarıkçıoğlu 1998: 201). Altı ayı aşkın süren görevinde Veziriazam Hasan Paşa ile olan anlaşmazlıkları sebebiyle azledilerek deniz yoluyla Bursa'ya gönderilmiştir. Kaynaklarda Sultan II. Mustafa'nın halline sebep olan fetvayı hazırlaması, idarecilik yeteneğinin olmaması ve makam için asîlerle birlik olması azli nedenleri arasında sayılır (Özcan, 2003a: 454). Yirmi altı sene Bursa'da ilimle uğraşmıştır. 1040/1727 senesinde vefat etmiştir. İki şeyhülislâmlığı müddeti toplamı yaklaşık 9 ay kadardır.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlar sıkı bir medrese eğitimi alırlardı. Müderrisliğe getirilecek mülazimler belli bir zaman bekleyerek rüüs sınavına girer *bariç* rütbesini alanlar, İstanbul Rüusu diploması aldıktan sonra düşük dereceli medreselerde görev yaparlardı. Buralarda kazandıkları tecrübe sayesinde daha sonra Süleymaniye, Sahn-ı Semân gibi daha üst dereceli

medreselerde görevlendirilirdi. Osmanlı'da ilerleyen süreçte müderrislik görevi bir rütbe haline getirilmiş; müderrislik payesi, bazı şeyhülislamlara daha küçük yaşlardan itibaren verilmeye başlanmıştır. Böylece, ilmî hiyerarşiye uyulmaksızın terfi, ilerleme, ölçme ve değerlendirme yapılması gibi olaylar çokça karşımıza çıkmaktadır.

Şeyhülislamlar genel olarak müderrislik vazifesinden sonra Kadılığa geçmişlerdir. Bu görevde de önce küçük kazaların kadılığına oradan da adına Mahreç Mevleviyeti denilen kadılıklara getirilirdi. Söz konusu kadılık merkezleri; Kudüs, Halep, Eyyüb, Selanik, Yenişehir, Fener, Galata, İzmir, Sofya ve Trabzon idi. Bilad-i Hamse Mevleviyeti denilen Edirne, Bursa, Şam, Mısır Filibe mevleviyet kadılıklarından sonra kadılıkta en üst yerler İstanbul, Mekke ve Medine Kadılığı olarak bilinmektedir. Şeyhülislamlar bu silsileyi bazen hızlıca geçmiş ve bazen de alt görevde çalışırken üst kadılıkların payelerini alırlardı. Mertebe bakımından İstanbul Kadılığı'ndan sonra Kazasker gelmekteydi. Kazasker, Daire-i Meşihatteki iki büyük mevkinden biri, tarik-i ilmiyenin en büyük payesi demektir. Kazasker onaltıncı yüzyılın yarısına kadar devam eden en büyük rütbedir. Bu tarihten sonra Şeyhülislamlık kazaskerliğin önüne geçmiştir.

Bu şekilde yetişen şeyhülislamlar hakkında Devhatü'l-Meşayih'te geniş bir yelpaze çizildiği görülmektedir. Zeyli ile beraber toplam 108 şeyhülislamdan bahseden eser, Osmanlı Devleti'nin hemen her dönemde çok önemli âlimler yetiştirdiğini ve bunları adaletin temsilcileri olarak göreve getirdiğini görmek mümkündür. Bu çalışmada 49 şeyhülislam ele alınmıştır.

Devhatü'l-Meşayih, Müstakimzade tarafından 40 yaşındayken yazılmıştır. Başyapıt olarak nitelenen bu eser şeyhülislamlar ile ilgili bir biyografi derlemesidir. Müellif bu eserden önce teoloji, felsefe ve edebi konulu risaleler de yazmıştır. En erken tarihli yazısı ise Müstakimzâde'nin 18 yaşında (1150/1737) yazdığı Allah'ın isimleriyle ilgili bir tefsirdir.

Ahmet Rifat Efendi'nin eserleri arasında "Devhatü'l-Meşayih maa Zeyl" önemli bir yer tutmaktadır. Müstakimzade'ye ait esere yazılan bu zeylden sonra başka müellifler tarafından da birkaç zeyl yazıldığı görülmektedir. Bunlar arasında Mehmed Münib Ayıntabi, Süleyman Faik ve Mektübizade Abdülaziz Efendiler sayılabilir. Müstakimzadenin bu eseri, Rifat Efendi tarafından yeniden düzenlenerek, Şeyhülislam Atıfzade Ömer Hüsameddin Efendi'ye (1863-1865) kadar getirilmiştir.

Devhatü'l Meşayih adlı eserde genel olarak XV-XVII. yüzyıl şeyhülislamlarının portrelerine yer verilmiştir. Şeyhülislamlığın ilk temsilcisi olan Molla Fenari'den, son temsilci

Medeni Mehmet Nuri Efendi (1920 - 1922)'ye kadar Osmanlı Devleti'nde 174 şeyhülislam görev yapmıştır. Bu şeyhüislamlardan 108 tanesi *Devhatü'l-Meşayih ma'a Zeyl* adlı eserin konusu olmuştur.

XV. Yüzyıl Şeyhüislamaları Fatih Sultan Mehmed zamanına kadar müftülerin görevlendirildiği Osmanlı meşihat sisteminde, teşkilat kanunnamesi hazırlanırken şeyhülislam unvanına yer vermiş ve bu unvan ulemanın başı olarak zikredilmiştir. Bu durum şeyhüislamlık makamına resmi bir nitelik kazandırmış olup, bu tarihten sonra müftüler şeyhülislam olarak anılmaya başlanmıştır. Şeyhüislamlık müessesesinin ilk defa hayata geçirildiği bu yüzyılda toplam 7 kişi görev yapmıştır. Bunlardan biri olan Molla Gürani, görevinin yanısıra padişah hocası da olmuştur. Onun akabinde göreve getirilen Molla Abdülkerim Efendi, ilk devşirme şeyhülislamdır. Yüzyılın önemli müftülerinden biri olan Efdalzâde Hüseyin Efendi ise şeyhüislamlık vazifesine kazaskerlikten gelen ilk kişidir.

XV. yüzyıl ortalarında (1425) ortaya çıktığı farz edilen şeyhüislamlık, aslında bir fetva makamı olarak düşünülmüş ve kabul görmüştü. Bununla beraber ilk dönem yani Sultan II. Murat ve Fatih Sultan Mehmed dönemi şeyhüislamaları gerçekte birer müftü olarak tayin edilmişti. Kazaskerliğin ve kadılığın kurulmuş olmasına rağmen müftülük makamının ortaya çıkışı ise Rafizî hareketinin genel bir tehdit halini almasından sonra olmuştur. Şeyhüislamlığın ortaya çıkışıyla alakalı ileri sürülen farklı görüşlerde bulunmaktadır.

XVI. Yüzyılda şeyhüislamlık makamı 17 defa el değiştirmiş olmakla beraber 16 şeyhüislamın görev yapmış olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu şeyhüislamlardan 3'ü görevden azledilmek suretiyle alınmışlardır. Ancak bazıları için bu aziller uzun süreli olmamış, kısa bir süre sonra tekrar göreve getirildikleri görülmüştür. Azledilen şeyhüislamalar Çivizâde Muhiddin Efendi, Bostanzade Mehmet Efendi ve Hacı Sunullah Efendi gibi isimlerdi.

Şeyhüislamaların en yoğun olarak görev yaptığı yüzyıllardan biri XVII. Yüzyıldır. Bu yüzyılda şeyhüislamlık makamı 41 defa el değiştirmiştir. Ancak görev yapan şeyhülislam sayısı 32'de kalmıştır. XVI. Yüzyılda görev yapan şeyhüislamlardan bir kısmının bu yüzyılda da görev yaptığı tespit edilebilmektedir. Bu şekilde ikinci bir yüzyılda görev yapabilen ilk şeyhülislam olan Mustafa Sunullah Efendi'nin bir diğer hususiyeti ise bu göreve üç defa getirilmiş olmasıdır. Bu da Osmanlı Şeyhüislamaları arasında göreve tayin ve azil edilen şeyhüislamalar arasında ona önemli bir yer kazandırmıştır.

Aynı rekoru elinde bulunduran başka şeyhüislamalar da olmuştur. Zekeriyazâde Yahya Efendi ve Esad Efendizâde Ebu Said Mehmed Efendi şeyhüislamlık görevine üçer defa

getirilmişlerdi. Devhatü'l-Meşayih'te yaptığımız inceleme sonucunda benzer şekilde Memikzade Mustafa Efendi'nin de çok kısa bir süre görevde kaldığı tespit edilmiştir. Memikzadenin görev süresinin ise sadece on üç saat olduğu anlaşılmaktadır.

Bu yüzyılda da padişah hocalığı yanısıra şeyhülislam olarak tayin edilmiş olanlar da vardı. Bunlardan biri Feyzullah Efendi'dir. Feyzullah Efendi, padişah hocası iken şeyhülislam olarak tayin edilmiş olduğundan kendisine camii-ür riyasetin unvanı verildiği görülmektedir. Bununla beraber Devhatü'l-Meşayih'te bu unvanın verildiğine dair bir bilgiye rastlanılamamıştır.

XVII. yüzyılda görevi başında katledilen ilmiye mensubu şeyhüislamların da olduğu anlaşılmaktadır. Oysaki Osmanlı geleneğinde ilmiye mensubu şeyhüislamların aldığı en büyük ceza azil idi. Bu şekilde görevden alınan şeyhülislam sayısı 3'tür. Bu şeyhüislamlar Ahizâde Hüseyin Efendi, Hocasâde Mesud Efendi ve Feyzullah Efendi'dir.

Devhatü'l Meşayih adlı eserde genel olarak XV-XVII. yüzyıl şeyhüislamlarının portrelerine yer verilmiştir. Bu şeyhüislamların Osmanlı Devleti'ne birçok katkısı olmuştur. Özellikle kaleme almış oldukları eserlerle önemli görüşlere yer vermişlerdir. Bazı şeyhüislamlar azl edilirken bazıları tayin edilmişlerdir. Bazı şeyhüislamlar ise iki, üç defa göreve getirilmişleridir.

KAYNAKÇA

Akgün, A. (1998). "Şeyhülislam Hocasade Mehmed Efendi ve Eseri İbtihacü't-Tevarih". Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. C. 1, S. 2, s. 68-76.

Aktepe, M. (1995). "Esad Efendi, Hocasâde". TDVİA. C. XI, İstanbul: TDV Yay. s. 340-341.

Arı, M. S. (1994). "Osmanlılarda Şeyhüislamlık Müessesesi". Yüzüncüyıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. C. 1, S. 1, s. 170-178.

Aşkar, M. (1997). "Osmanlı Devletinde Âlim-Mutasavvıf Prototipi olarak, İlk Şeyhülislam Molla Fenari ve Tasavvuf Anlayışı". AÜİF Dergisi. C. XXXVII, s. 385-401.

Aşkar, M. (2005). "Molla Fenari'nin 'Şerhu Dîbaceti'l-Mesnevî' Adlı Risâlesi ve 'Tahlili'". Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi. S. 14, s. 83-102.

BENĞİ
DÜNYA YÖRÜK-TÜRKMEN ARAŞTIRMALARI DERĞİSİ

Bengi World Journal Of Yoruk-Turkmen Studies

Yıl: 5, Sayı: 2

(Eylül 2022)

- Aydın, İ. H.(2005). “Molla Fenârî”. TDVİA. C. XXX, İstanbul: TDV Yay. s. 245-248.
- Bedir, M.– Koca, F. (2007). “Pezdevi, Ebü'l-Usr”. TDVİA. C. XXXIV, İstanbul: TDV Yay. s. 264-266.
- Beyhan, M. A.. (2008). “Rifat Efendi, Topal”. TDVİA. C. XXXV, İstanbul: TDV Yay. s. 104.
- Bursalı Mehmet Tahir Efendi (1975). “Osmanlı Müellifleri”, (Haz: A. Fikri Yazvuz- İsmail Özen), C. 1, İstanbul: Meral Yay.
- Ceylan, H. E. (2011). Molla Hüsrev’in Delâlet Anlayışı ve Fürû’a Yansımaları. A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Çift, S. (2006). “Modern Anlamda İlk “Bektaşilik Kitabı Olarak Mir’âtü’l-mekâsıd ve Kaynakları”. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. C. 15, S. 1, s. 187-212.
- Demir, A. (2006). “Amasya, Bayezid, Çorum Hasan Paşa ve İskilip Halk Kütüphanelerinde Ebussuud Efendiye Ait Eserler”. Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi. S. 45.
- Devellioğlu, F. (1995). Osmanlıca-Türkçe Ansklopedik Lugat. Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları.
- Düzenli, P. (2005). “Şeyhülislam Ebussuud Efendi: Bibliyografik Bir Değerlendirme”. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi. C. 3, S. 5, s. 441-475.
- Eliaçık, M. (2012a). “Şeyhülislâm Bahâî Mehmed Efendi’nin Manzum Fetvâları”. Türkiyat Araştırmaları Dergisi. S. 31, s. 1-20.
- Eliaçık, Muhittin (2012b). “Şeyhülislam Mehmed Efendi ve Nazmen Verilmiş Fetvaları”. Turkish Studies. Volume 7/4, s. 35-50.
- Eliaçık, M. (2012c). “Tezkire Yazarı Rıza ve Nazmen Verilmiş Fetvâları”. Türkiyat Araştırmaları Dergisi. S. 32, s. 1-13.

BENĞİ
DÜNYA YÖRÜK-TÜRKMEN ARAŞTIRMALARI DERĞİSİ

Bengi World Journal Of Yoruk-Turkmen Studies

Yıl: 5, Sayı: 2

(Eylül 2022)

Ertan, V. (1990). "Osmanlı Devletinde İlmîye Sınıfının Rütbe ve Payeleri". Diyanet Dergisi. C. 26, S. 4, s. 105-111.

Ertan, V. "Meşihat-ı İslamiye ve İlmîye Sınıfı", <http://ktp.isam.org.tr/pdffdr/ERTANV.pdf>, s. 522, (Erişim Tarihi: 13. 01. 2014).

Gölcük, Ş. (1982). "Türkistanlı Bir Kelamcı: İmam Muhammed Pezdevi (421-443/1027-1099)". IV. Milletlerarası Türkoloji Kongresi. İstanbul. s. 1-8.

Gülle, S. (1999). "İlk Osmanlı Şeyhülislam'ı Şemseddin Muhammed b. Hamza Fenari (751-834/1350-1431) ve Onun Aynu'l-A'yan Tefsiri". İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. S. 1, s. 237-246.

Hamidullah, M. (2004). "Mu'tezile Fıkıh Usulü ve el-Basri'nin el-Mutemet Adlı Eseri". (Çev. Ömer Aslan), Bilimname, S. IV, s. 81-105.

Hoca Sadeddin Efendi (1999). Tâcü't-Tevârih. (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), C. I, Ankara.

İpşirli, M. – Kaya, E. S. (2006). "Mustafa Efendi, Bâlizâde". TDVİA. C. XXXI, İstanbul: TDV Yay. s. 294-295.

İpşirli, M. (1988a). "Abdurrahim Efendi, Hoca". TDVİA. C. I, İstanbul: TDV Yay. s. 289.

İpşirli, M. (1988b). "Ahizâde Hüseyin Efendi". TDVİA. C. I, İstanbul: TDV Yay. s. 548-549.

İpşirli, M. (1989a). "Abdukadir Şeyhi Efendi". TDVİA. C. II, İstanbul: TDV Yay. s. 244.

İpşirli, M. (1989b). "Alaeddin Arabi Efendi". TDVİA. C. II, İstanbul: TDV Yay. s. 319.

İpşirli, M. (1992). "Bostanzâde Mehmed Efendi". TDVİA. C. VI, İstanbul: TDV Yay. s. 311.

İpşirli, M. (1993a). "Çatalcalı Ali Efendi". TDVİA. C. VIII, İstanbul: TDV Yay. s. 234-235.

BENĞİ
DÜNYA YÖRÜK-TÜRKMEN ARAŞTIRMALARI DERĞİSİ

Bengi World Journal Of Yoruk-Turkmen Studies

Yıl: 5, Sayı: 2

(Eylül 2022)

- İpşirli, M. (1993b). "Çivizâde Mehmed Efendi". TDVİA. C. VIII, İstanbul 1993, s. 347-348.
- İpşirli, M. (1994a). "Devhatü'l-Meşayih". TDVİA. C. IX, İstanbul: TDV Yay. s. 229-230.
- İpşirli, M. (1994b). "Debbağzâde Mehmed Efendi". TDVİA. C. IX, İstanbul: TDV Yay. s. 62-63.
- İpşirli, M. (1994c). "EbülMeyâmin Mustafa Efendi". TDVİA. C. X, İstanbul: TDV Yay. s. 362-363.
- İpşirli, M. (1995). "Esîrî Mehmed Efendi". TDVİA. C. XI, İstanbul: TDV Yay. s. 390-391.
- İpşirli, M. (2001). "Kadıızâde Ahmed Şemseddin Efendi". TDVİA. C. XXIV, İstanbul: TDV Yay. s. 96-97.
- İpşirli, M. (2004). "Minkârîzâde Yahya Efendi". TDVİA. C. XXIX, İstanbul: TDV Yay. s. 114-115.
- İpşirli, M. (2005). "Molla Abdülkerim Efendi". TDVİA. C. XXX, İstanbul: TDV Yay. s. 239.
- İpşirli, M. (2006a). "Mülâzemet". TDVİA. C. XXXI, İstanbul: TDV Yay. s. 537-539.
- İpşirli, M. (2006b). "Mustafa Efendi, Bolevî". TDVİA. C. XXXI, İstanbul: TDV Yay. s. 295-296.
- İpşirli, M. (2006c). "Mustafa Efendi, Memekzâde". TDVİA. C. XXXI, İstanbul: TDV Yay. s. 290-291.
- İpşirli, M. (2008a). "Sadık Mehmed Efendi, Sadreddinzâde". TDVİA. C. XXXV, İstanbul: TDV Yay. s. 395.
- İpşirli, M. (2009). "Sunullah Efendi". TDVİA. C. XXXVII, İstanbul: TDV Yay. s. 530-532.

BENĞİ
DÜNYA YÖRÜK-TÜRKMEN ARAŞTIRMALARI DERĞİSİ

Bengi World Journal Of Yoruk-Turkmen Studies

Yıl: 5, Sayı: 2
(Eylül 2022)

- İpşirli, M. (2010). “Şeyhülislâm”. TDVİA. C. XXXIX, İstanbul: TDV Yay. s. 91-96.
- İpşirli, M. – Demir, Z. (2008). ”Sâdi Çelebi”. TDVİA. C. XXXV, İstanbul: TDV Yay. s. 404-405.
- Kapanşahin, M. (2003). “Şeyhülislam Mehmed Efendi ve Tarihçiliğı”. Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Dergisi. S. 2, s. 155-172.
- Kaplan, M. -Yıldız, S. (2013). “Ali Cemali Efendi'nin Risale-i Nasihati”. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. C. VI, S. 27, s. 263-278.
- Katğı, İ. (2013/1). “Osmanlı Devletinde Katledilmiş İlk Şeyhülislam Ahizade Hüseyin Efendi: Hayatı, Kariyeri, Faaliyetleri ve Katledilmesi”. Hikmet Yurdu. C. 6, S. 11, s. 395-414.
- Kaya, N. (2001). “Karaçelebizâde Abdulaziz Efendi”. TDVİA. C. XXIV, İstanbul: TDV Yay. s. 381-383.
- Koca, F. (2005). “Molla Hüsrev”. TDVİA. C. XXX, İstanbul: TDV Yay. s. 251-253.
- Kolektif (2003). “Es'ad”. Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi. C. 3, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- Kramers, J.H. (1979). “Şeyhülislam”. İslam Ansiklopedisi. C. XI, İstanbul: MEB. Yayınları. s. 486.
- Kuşat, A. (2003). “Fatih Sultan Mehmet'in Kişiliğı ve Fetihteki Rolü (Psikanalitik Bir Yaklaşım)”. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. S. 14, s. 131-148.
- Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin (1978). Devhatü'l- Meşâ-yih Osmanlı Şeyhül-İslâmlarının Biyografileri. (Yay. Haz. Ziya Kazıcı). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin (2005). Devhatü'l- Meşâ-yih. (Ed. Barbara Kellner-Heinkele). Wiesbaden.
- Okumuş, O. (2013). “Osmanlı Tarihinde Katledilen Şeyhülislamlar”. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi. C. 5, No. 1, s. 387-396.

BENĞİ
DÜNYA YÖRÜK-TÜRKMEN ARAŞTIRMALARI DERĞİSİ

Bengi World Journal Of Yoruk-Turkmen Studies

Yıl: 5, Sayı: 2
(Eylül 2022)

Özcan, T. (2003a). “Mehmed Efendi, İmâm-ı Sultân”. TDVİA. C. XXVIII, İstanbul: TDV Yay. s. 453-454

Özcan, T. (2003b). “Mehmed Efendi, Malulzâde”. TDVİA. C. XXVIII, İstanbul: TDV Yay. s. 456-457.

Özcan, T. (2003c). “Mehmed Emin Efendi, Ankaravî”. TDVİA. C. XXVIII, İstanbul: TDV Yay. s. 461-462.

Özcan, T. (2009). “Seyyid Mehmed Emin Efendi”. TDVİA. C. XXXVI, İstanbul: TDV Yay. s. 69.

Özdemir, M. (2011). “Mütercim ve Müellif Bir Şeyhülislam: Hocazade Es’ad Efendi ve Eserleri”. Turkish Studies. Volume 6/2, s. 713-724. Redhause İngilizce-Osmanlıca Türkçe Lügat (1979). İstanbul.

Rıf’at, A. (1998). Devletü’l-Nükebâ. (Haz. Hasan Yüksel-M. Fatih Köksal). Sivas.

Sarıkcıoğlu, E. (1982). “Şeyhülislamlık Makamı”. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. S. 5, s. 197-218.

Süreyya, M. (1996). Sicill-i Osmanî. C. IV, İstanbul.

Tolasa, H. (1986). “18. Y. Y.’da Yazılmış Bir Divan Edebiyatı Terimleri Sözlüğü-Müstakimzade’nin İstılâhâtü’ş-Şi’riye’si”. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. C. 24, s. 347-362.

Turan, Ş. (1999). ”Hoca Sadeddin Efendi”. TDVİA. C. XIX, İstanbul: TDV Yay. s. 196-198.

Uzunçarşılı, İ. H. (1998a). Büyük Osmanlı Tarihi, C. 3, Ankara: TTKB.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1998b). Büyük Osmanlı Tarihi, C. 4, Ankara: TTKB.

Uzunçarşılı, İ. H. (1998c). Büyük Osmanlı Tarihi, C. 6, Ankara: TTKB.

BENĞİ
DÜNYA YÖRÜK-TÜRKMEN ARAŞTIRMALARI DERĞİSİ

Bengi World Journal Of Yoruk-Turkmen Studies

Yıl: 5, Sayı: 2

(Eylül 2022)

Yalar, M. (2001). “XVI. Yüzyıl Bursa Âlimleri ve Arap Diline Katkıları”. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. C. 10, S. 1, s. 127-136.

Yaşaroğlu, M. K. (2005). “Molla Gürânî”. TDVİA. C. XXX, İstanbul: TDV Yay. s. 248-250.

Yazıcı, N. (2008). “Fâtih’in Yetişmesi Üzerine Bazı Değerlendirmeler”. AÜİFD. C. XLIX, S. I, s. 1-15.

Yediyıldız, M. A. (2003). “Bayramzâde Zekeriyya Efendi'nin (1514- 93) Vakfı”. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. C. XII, S. 1, s. 153- 166.

Yılmaz, A. (2006). “Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin”. TDVİA. C. XXXII, İstanbul: TDV Yay. s. 113-115.